

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут права
Кафедра фундаментальної юриспруденції та конституційного права,

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор навчально-наукового інституту права

А.М. Куліш

« ___ » _____ 2020 р.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни **“Конституційне право України”**

для спеціальності 0.082 – “Міжнародне право”

форма навчання – денна

Конспект лекцій розроблено на основі Освітньо-кваліфікаційної характеристики та Освітньо-професійних програм.

Укладач: Завідувач кафедри

В.В. Сухонос

Розглянуто на засіданні кафедри ФЮКП, протокол №1 від 28 серпня 2020 р.

Завідувач кафедри

В.В. Сухонос

Суми 2020

ЗМІСТ

Загальна частина

Лекція 1. Загальна характеристика конституційного права

- 1.1. Конституційне право як галузь права, наука і навчальна дисципліна.
- 1.2. Система конституційного права України.
- 1.3. Джерела конституційного права України.

Лекція 2. Теорія та історія Конституції України.

- 2.1. Загальна характеристика Конституції України.
- 2.2. Історія чинної Конституції України.
- 2.3. Правова охорона Конституції України.

Лекція 3. Конституційно-правові відносини.

- 3.1. Поняття і склад конституційно-правових відносин.
- 3.2. Суб'єкти конституційного права.
- 3.3. Об'єкти конституційно-правових відносин.
- 3.4. Юридичні факти як складова конституційно-правових відносин.

Лекція 4. Конституційно-правова відповідальність.

- 4.1. Поняття конституційно-правової відповідальності.
- 4.2. Види конституційно-правової відповідальності.

Особлива частина

Лекція 5. Основи конституційного ладу України.

- 5.1. Загальна характеристика конституційного ладу та його гарантії.
- 5.2. Конституційні основи державного ладу України.
- 5.3. Конституційні основи суспільного ладу та громадянського суспільства в Україні.
- 5.4. Конституційні засади внутрішньої та зовнішньої політики України.

Лекція 6. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні.

- 6.1. Громадянство України, статус іноземців та осіб без громадянства в Україні.

6.2. Поняття і диференціація конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні та їхні гарантії.

6.3. Порядок звернення громадян України до Європейського суду з прав людини.

6.4. Обов'язки людини і громадянина в Україні.

Лекція 7. Конституційні основи форм безпосередньої демократії в Україні.

7.1. Поняття і види форм безпосереднього народовладдя в Україні.

7.2. Вибори в Україні.

7.3. Референдуми в Україні.

Лекція 8. Верховна Рада України.

8.1. Верховна Рада – парламент України.

8.2. Законодавчий процес в Україні.

8.3. Конституційно-правовий статус народного депутата України.

8.4. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Лекція 9. Президент України.

9.1. Статус Президента України.

9.2. Становлення і розвиток інституту президентства в Україні.

9.3. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України.

9.4. Офіс Президента України, консультативні, дорадчі та інші органи і служби при Президентові України.

Лекція 10. Інституціональне втілення виконавчої влади в Україні.

10.1. Поняття органів виконавчої влади та їх система.

10.2. Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі органів виконавчої влади України.

10.3. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади.

10.4. Місцеві органи державної виконавчої влади.

Лекція 11. Конституційний суд України.

11.1. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юстиції.

11.2. Порядок формування Конституційного Суду України.

11.3. Функції і повноваження Конституційного Суду України.

11.4. Структура і організація діяльності Конституційного Суду України.

Лекція 12. Суди загальної юрисдикції.

12.1. Конституційні основи судової влади в Україні.

12.2. Поняття і система судів загальної юрисдикції в Україні.

12.3. Функції та повноваження судів загальної юрисдикції в Україні.

12.4. Конституційно-правовий статус суддів в Україні.

Лекція 13. Прокуратура та адвокатура України.

13.1. Поняття та завдання Прокуратури України.

13.2. Функції та повноваження Прокуратури України.

13.3. Акти органів прокуратури.

13.4. Адвокатура в Україні.

Лекція 14. Конституційні основи територіального устрою України.

14.1. Поняття територіального устрою України.

14.2. Система адміністративно-територіального устрою України.

14.3. Автономна Республіка Крим – територіальна автономія у складі України.

14.4. Конституційний статус столиці України – міста-героя Києва.

Лекція 15. Місцеве самоврядування в Україні.

15.1. Поняття та принципи місцевого самоврядування в Україні.

15.2. Система та функції місцевого самоврядування в Україні.

15.3. Організаційно-правові форми місцевого самоврядування в Україні.

15.4. Гарантії місцевого самоврядування в Україні.

Лекція 16. Основи конституційного процесуального права України.

16.1. Поняття, предмет та метод конституційного процесуального права України.

16.2. Система конституційного процесуального права України.

16.3. Джерела конституційного процесуального права України.

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

ЛЕКЦІЯ 1.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА, НАУКА І

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

ПЛАН

1. Конституційне право як галузь права: предмет, метод і принципи.
2. Система конституційного права України та зарубіжних країн.
3. Історія становлення і розвитку конституційного права в світі та в Україні.
4. Конституційне право як юридична наука і навчальна дисципліна.

1.1. Конституційне право як галузь права: предмет, метод і принципи

Поняття, предмет і метод конституційного права як галузі права

Конституційне право – це сукупність правових норм, якими регулюються відносини за змістом засад політичної організації суспільства, пов'язаних з організацією і функціонуванням державного механізму.

Предметом конституційного права виступають суспільні відносини у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах суспільного та державного життя, учасники яких наділені конституційною правосуб'єктністю.

Метод конституційного права України – це система форм, прийомів і способів здійснення цільового впливу конституційного права на правову поведінку або діяльність учасників суспільних відносин, які є предметом цієї галузі права.

Для методу конституційного права *характерним* є те, що він:

- 1) регулює найважливіші політичні, економічні, соціальні, культурні та інші, тісно з ними пов'язані суспільні відносини;
- 2) обумовлений функціями конституційного права;
- 3) має, здебільшого, імперативний (категоричний) характер;

4) сприяє реалізації інтегративної функції конституційного права щодо інших галузей національного права;

5) представлений сукупністю різноманітних способів (методів) спеціального впливу на конституційно-правові відносини;

б) має багатоманітний характер.

Імперативність методу конституційного права виявляється у:

1) цілеспрямованому впливі вищих суб'єктів на правову діяльність чи поведінку підпорядкованих їм учасників суспільних відносин (місцеві державні адміністрації відповідальні перед президентом та урядом України).

2) Категоричному характері багатьох конституційно-правових приписів («Україна є республікою»).

Диспозитивні методи є менш поширеними. Зокрема, вони застосовуються при формуванні Кабінету міністрів України Верховною Радою та Президентом України.

Принципи конституційного права України

Принципи конституційного права України – це ті загальновизнані ідеї та ідеали конституціоналізму, які формують правосвідомість учасників конституційно-правових відносин і визначають сутність цих правовідносин.

Види принципів:

1) **Загальні принципи конституційного права** – це загальновизнані й певним чином універсальні ідеї та ідеали конституційного права України, які, через його інтегруюче призначення у національній правовій системі, зберігають свою значущість і для інших галузей права.

- **Принцип верховенства права** – визнання найвищої юридичної сили права у суспільстві і державі.
- **Принцип демократизму** – визнання і закріплення народного суверенітету, а також права громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевому

референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади і місцевого самоврядування.

- **Принцип публічності** – конституційне право має своїм завданням, насамперед, регулювання суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням публічної влади Українським народом та Українською державою.
- Інші.

2) **Спеціальні принципи конституційного права** є похідними від загальних і властиві для різних самостійних груп конституційних правовідносин, інститутів конституційного права, а також для визначення основ правового статусу окремих учасників конституційного процесу (принцип загального, прямого, рівного виборчого права).

1.2. Система конституційного права України та зарубіжних країн

Поняття, предмет і метод конституційного права як галузі права

Конституційне право – це сукупність правових норм, якими регулюються відносини за змістом засад політичної організації суспільства, пов'язаних з організацією і функціонуванням державного механізму.

Предметом конституційного права виступають суспільні відносини у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах суспільного та державного життя, учасники яких наділені конституційною правосуб'єктністю.

Поняття системи конституційного права та її елементи

Система конституційного права України – це об'єктивно зумовлена система, що складається з інститутів та норм конституційного права, котрі регулюють суспільні відносини, які є предметом конституційного права.

Система конституційного права України складається з двох елементів:

1. *Загальна частина*, яка втілюється в усьому національному конституційному законодавстві і представлена інститутами предмета і методу конституційного права, принципів та системи (у вузькому розумінні) конституційного права, джерел конституційного права, функцій конституційного права, конституційно-правових відносин, конституційно-правової відповідальності тощо.

2. *Особлива частина* складається з низки матеріальних та процесуальних норм, що регулюють конкретні суспільні відносини в межах предмета конституційного права.

Інститути конституційного права України

Інститут конституційного права України – це основа системи національного конституційного права, представлена функціонально взаємозумовленими та взаємопов'язаними матеріальними і процесуальними нормами конституційного права, що регулюють історично сформовані самостійні групи суспільних відносин, які є предметом конституційного права.

Класифікація інститутів конституційного права:

За предметом правового регулювання:

1. Інститут загальних засад конституційного ладу України.
2. Інститут основ конституційного статусу особи і громадянина в Україні.
3. Інститут конституційних основ безпосередньої демократії.
4. Інститут законодавчої влади.
5. Інститут конституційно-правового статусу глави держави.
6. Інститут конституційних засад організації та діяльності органів виконавчої влади.
7. Інститут загальних засад судоустрою і судочинства.
8. Інститут загальних засад організації і діяльності прокуратури та адвокатури.
9. Інститут місцевого самоврядування та основ адміністративно-територіального устрою України;

10. Інститут правового захисту Конституції.

11. Інститут конституційного процесу.

За функціями:

1. Установчі (інститут загальних засад конституційного ладу України).
2. Регулятивні (інститут законодавчої влади).
3. Охоронні (інститут правового захисту Конституції).

За структурою:

1. Генеральні інститути – підгалузі (виборче право України).
2. Основні інститути (інститут конституційно-правового статусу глави держави).
3. Субінститути (субінститут громадянства як складова інституту основ конституційного статусу особи і громадянина в Україні).

За галузевою належністю:

1. Галузеві (інститут конституційних основ безпосередньої демократії).
2. Комплексні (інститут юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства України).

За призначенням у системі конституційного права України:

1. Функціональні інститути загальної частини конституційного права України (інститут джерел конституційного права України).
2. Предметні інститути особливої частини конституційного права України (інститут загальних засад судоустрою і судочинства).

За формами та видами об'єктивізації в чинному законодавстві:

1. Конституційні (інститут глави держави).
2. Законодавчі (інститут оборони).

Норми конституційного права

Норма конституційного права – це формально визначене, встановлене чи санкціоноване легітимним суб'єктом конституційного правотворення правило поведінки або діяльності, що регулює суспільні відносини, які є предметом конституційного права і забезпечується системою конституційних гарантій.

Структура конституційно-правової норми – це її внутрішній склад, взаємозв'язок трьох її елементів: гіпотези, диспозиції і санкції в їх трьох модифікаціях: «гіпотеза – диспозиція – санкція», «диспозиція», «гіпотеза – диспозиція».

Гіпотеза норми конституційного права – це елемент структури норми, що визначає умови, правила вольової поведінки та діяльності, які виражаються в мірі дозволеної й належної поведінки суб'єктів конституційного права, або умови перебування цих суб'єктів у певному стані чи статусі (режимі), незалежно від їх волі.

Диспозиція норми конституційного права – це елемент її структури, що визначає саму модель правила вольової поведінки або діяльності суб'єктів конституційного права, незалежно від їх волі й містить правовий припис про їх діяльність в умовах, передбачених гіпотезою.

Санкція норми конституційного права – це елемент її структури, що містить правовий припис про міру конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційного права.

Елементи важко відокремити один від одного. При цьому, часто буває так, що одна норма міститься в декількох статтях або в одній статті міститься декілька норм. Тому елементи структури норми конституційного права можуть також міститися в декількох статтях.

1.3. Історія становлення і розвитку конституційного права в світі та в Україні

Поняття, предмет і метод конституційного права як галузі права

Конституційне право – це сукупність правових норм, якими регулюються відносини за змістом засад політичної організації суспільства, пов'язаних з організацією і функціонуванням державного механізму.

Предметом конституційного права виступають суспільні відносини у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах суспільного та державного життя, учасники яких наділені конституційною правосуб'єктністю.

Історія конституційного права України

Конституційне право України розвивалося на протязі трьох ер:

1. *Архаїчно-законодавча ера*, коли конституційні питання регулювалися нарівні із іншими. Найбільш відомі документи: Руська правда (встановлювалися особливості правового статусу різних соціальних станів та верств) і Другий (Волинський) Литовський статут 1566 року (було врегульовано статус господаря – правителя Великого князя Литовського і Руського).

2. *Договірна ера*, коли конституційні питання вирішувалися шляхом укладення конституційних договорів. Найбільш відомі документи: договори Богдана Хмельницького з московським царем, Гадяцький трактат 1658 р. та, звісно, Пакти й Конституції Законів і Вольностей Війська Запорозького 1710 р. (більш відомі під назвою «Конституція Пилипа Орлика»).

3. *Конституційна ера*, коли конституційні питання проголошувалися домінуючим суб'єктом влади: правителем, елітою або, відповідно, народом.

В Україні конституційна ера тривала протягом двох епох:

1. *Доктринальна епоха*, коли в Україні стали з'являтися конституційні доктрини у працях видатних політичних філософів – Г. Андрузького, М. Драгоманова та ін.

2. *Легальна епоха*, коли конституційні постулати та принципи почали реалізовуватися на теренах сучасної України.

У свою чергу, легальна епоха в Україні знає три періоди:

1. *Першоукраїнський* (1917-1921), характеризувався численними спробами інституціалізувати державність в Україні. Як відомо, Україна того періоду поділилася на три регіони: Центр (Київ), Схід (Харків) та Захід (Львів). При цьому, в Центрі протягом 1917-1921 рр. проіснували дві УНР та Українська гетьманська держава, кожна з яких мала свою власну конституцію. Свої

конституції мали також Захід (ЗУНР) та Схід (УСРР). Основні документи: I УНР – Статут про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р. II Гетьманат (Гетьманат П. Скоропадського) – Закони про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 р. II УНР – Закон про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці від 12 листопада 1920 р. ЗУНР – Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії від 13 листопада 1918 р. УСРР – Конституція Української соціалістичної радянської республіки від 14 березня 1919 р.

2. *Радянський* (1921-1991), характеризувався встановленням на території України радянської конституційної системи і підпорядкуванням України владі в Москві. Конституції радянської України (УСРР та УРСР) практично повністю повторювали конституції СРСР.

3. *Сучасний* (з 1991 р.), характеризується будівництвом незалежної Української держави.

Сучасний період у своєму розвитку пройшов наступні етапи:

1. *Пострадянський* (1991-1996), який характеризується спробою використати конституційні положення радянської конституційної системи до реалій незалежної української державності. Саме у цей період діяв Конституційний договір між Верховною Радою та Президентом України про розмежування повноважень, який було укладено у 1995 році. Тоді ж розроблялася чинна конституція України.

2. *Стало-конституційний* (1996-2004), який характеризується дією чинної Конституції в редакції 1996 року.

3. *Модерново-конституційний* (з 2004 року), який характеризується численими спробами реформувати чинну конституцію.

У свою чергу, модерново-конституційний етап знає дві стадії розвитку:

1. *Інституціональна* (2004-2014), для якої характерними виступають численні спроби реорганізувати основні владні інститути: президента, парламент та уряд.

2. *Територіальна* (з 2014 року), яка характеризується спробою змінити територіальну організацію держави, давши значні прерогативи регіонам та органам місцевого самоврядування.

1.4. Конституційне право як юридична наука і навчальна дисципліна

Поняття, предмет і метод конституційного права як галузі права

Конституційне право – це сукупність правових норм, якими регулюються відносини за змістом засад політичної організації суспільства, пов'язаних з організацією і функціонуванням державного механізму.

Предметом конституційного права виступають суспільні відносини у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах суспільного та державного життя, учасники яких наділені конституційною правосуб'єктністю.

ЛЕКЦІЯ 2.
ДЖЕРЕЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
ПЛАН

1. Поняття і класифікації джерел конституційного права.
2. Формальні джерела конституційного права.
3. Ідеологічні джерела конституційного права.
4. Система джерел конституційного права України.

2.1. Поняття і класифікації джерел конституційного права

Поняття і класифікація джерел конституційного права

Джерело конституційного права України – це правова форма закріпленого та дієвого існування встановлених чи затверджених Українським народом, державою, суб'єктами місцевого самоврядування чи іншими учасниками конституційного право творення відповідних галузевих норм, які мають юридичну силу і є обов'язковими для виконання.

2.2. Формальні джерела конституційного права

Поняття і класифікація джерел конституційного права

Джерело конституційного права України – це правова форма закріпленого та дієвого існування встановлених чи затверджених Українським народом, державою, суб'єктами місцевого самоврядування чи іншими учасниками конституційного право творення відповідних галузевих норм, які мають юридичну силу і є обов'язковими для виконання.

2.3. Ідеологічні джерела конституційного права

Поняття і класифікація джерел конституційного права

Джерело конституційного права України – це правова форма закріпленого та дієвого існування встановлених чи затверджених Українським народом, державою, суб'єктами місцевого самоврядування чи іншими учасниками конституційного право творення відповідних галузевих норм, які мають юридичну силу і є обов'язковими для виконання.

2.4. Система джерел конституційного права України

Поняття і класифікація джерел конституційного права

Джерело конституційного права України – це правова форма закріпленого та дієвого існування встановлених чи затверджених Українським народом, державою, суб'єктами місцевого самоврядування чи іншими учасниками конституційного право творення відповідних галузевих норм, які мають юридичну силу і є обов'язковими для виконання.

Класифікація джерел конституційного права України полягає у виявленні критеріїв, які дають можливість розмежовувати джерела конституційного права України одне від одного за певними юридичними властивостями.

Види джерел права за їх характером та сутністю:

1. Ті, що виражають волю та легітимні інтереси народу України.
2. Ті, що виражають волю та легітимні інтереси Української держави.
3. Ті, що виражають волю та легітимні інтереси територіальних громад.
4. Ті, що виражають волю та легітимні інтереси інших легітимних суб'єктів конституційної правотворчої діяльності (парламентська більшість і меншість тощо).

Види джерел права за їх змістом та юридичною силою:

1. Конституційні джерела (Конституція України, Акт всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. та інші).

2. Законодавчі джерела (закони України про Кабінет міністрів, про вибори Президента України, про судоустрій і статус суддів тощо).
3. Підзаконні джерела (укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету міністрів України, правові акти інших учасників конституційного правотворення та інші).

Види джерел права за формою їх правового буття:

1. Формалізовані – закріплені в чинному законодавстві.
2. Неформалізовані – конституційні звичаї, конституційна доктрина, програмні конституційно-правові документи: універсали, угоди, домовленості тощо (Універсал національної єдності 2006 р. і т.ін.).

Види джерел права за умовами їхнього існування та дієвості:

1. За територією дії: загальнодержавні (Конституція України) та місцеві або локальні (акти Верховної Ради АРК).
2. За часом дії: постійні (Конституція) та тимчасові (Закон України «Про надзвичайний стан» діє лише на період надзвичайного стану).

Види джерел права з урахуванням глобалізаційних процесів та кроків України в напрямку інтеграції з ЄС:

1. Національні джерела конституційного права України.
2. Міжнародні джерела конституційного права України.
3. Джерела конституційного права ЄС.

Система джерел конституційного права України

1. Конституція України 1996 р.
2. Акти всеукраїнського референдуму (1 грудня 1991 р. та 16 квітня 2000 р.).
3. Закони України (наприклад, закон про Кабінет міністрів України або про вибори Президента України).
4. Декларації, акти і конституційні договори (Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р., Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р., конституційний Договір «Про основні

засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 8 серпня 1995 р.). **Декларація** – нормативно-правовий акт, що приймається Верховною Радою України і нормативно визначають основні засади державного і суспільного ладу чи політики держави з окремих найважливіших питань.

5. Чинні міжнародні договори України.
6. Укази та розпорядження Президента України (Указ Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» від 21 травня 2019 р.).
7. Постанови Верховної Ради України.
8. Правові акти Кабінету міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади, які мають відповідну юридичну силу.
9. Висновки і рішення Конституційного суду України.
10. Акти Центральної виборчої комісії і територіальних виборчих комісій.
11. Акти реагування Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
12. Нормативно-правові акти Автономної Республіки Крим.
13. Нормативно-правові акти суб'єктів місцевого самоврядування, які регулюють конституційно-правові відносини, зокрема, статути територіальних громад сіл, селищ і міст.

ЛЕКЦІЯ 3. КОНСТИТУЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ ЗАКОН

ПЛАН

1. Поняття, суть і функції конституції.
2. Юридична характеристика конституцій зарубіжних країн.
3. Теорія та історія Конституції України.

3.1. Поняття, суть і функції конституції

Поняття, сутність і зміст Конституції України

Конституція України – це Основний закон Української держави, який закріплює суспільно-політичний і державний устрій, права, свободи та обов'язки громадяни України.

3.2. Юридична характеристика конституцій зарубіжних країн

Поняття, сутність і зміст Конституції України

Конституція України – це Основний закон Української держави, який закріплює суспільно-політичний і державний устрій, права, свободи та обов'язки громадяни України.

3.3. Теорія та історія Конституції України

Поняття, сутність і зміст Конституції України

Конституція України – це Основний закон Української держави, який закріплює суспільно-політичний і державний устрій, права, свободи та обов'язки громадяни України.

Система і структура Основного Закону

Система Конституції України – це сукупність конституційно-правових актів найвищої юридичної сили, які регулюють найважливіші суспільні відносини політичного характеру.

Система Конституції України: Конституція України 1996 р., Закон про внесення змін до Конституції України 2004 р., Акт проголошення незалежності України 1991 р. та ін.

Структура Конституції України – внутрішньо узгоджена логічна побудова нормативного матеріалу, вміщеного в чинному Основному законі.

Структура Конституції України (преамбула і 14 розділів):

Преамбула:

«Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей,

- виражаючи суверенну волю народу,
- спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення,
- дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя,
- піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України,
- прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу,
- усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями,
- керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України».

Розділ 1. Загальні засади.

- Розділ 2. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина.
- Розділ 3. Вибори. Референдум.
- Розділ 4. Верховна Рада України.
- Розділ 5. Президент України.
- Розділ 6. Кабінет міністрів України. Інші органи виконавчої влади.
- Розділ 8. Правосуддя.
- Розділ 9. Територіальний устрій України.
- Розділ 10. Автономна Республіка Крим.
- Розділ 11. Місцеве самоврядування.
- Розділ 12. Конституційний суд України.
- Розділ 13. Внесення змін до Конституції України.
- Розділ 14. Прикінцеві положення.
- Розділ 15. Перехідні положення.

Основні функції Конституції України

Функції Конституції України – це основні напрями і види впливу Основного закону на формування та розвиток суспільних і державних відносин в Україні.

Юридичні функції конституції:

1. **Регулятивна** – конституція виступає надійним та реальним регулятором як конкретних суспільних відносин, так і загальних процесів суспільного (правового, політичного, соціального, економічного) розвитку, спрямованого на втілення конституційних цінностей і принципів (ст. 91 Конституції України).
2. **Установча** – встановлення нормативних основ формування найважливіших правових інститутів, які зумовлюють тип держави, її правову систему та спосіб взаємодії держави із суспільством, а також постійний вплив на дію зазначених інститутів завдяки визначенню загальних принципів, контурів та стратегії розвитку правової системи (ст. 75 Конституції України).

3. **Правоохоронна** – процес реалізації організаційно-правових заходів, спрямованих на забезпечення виконання та реалізацію норм Конституції України та передбачених нею інститутів, а також процес застосування передбачених конституцією санкцій (ст. 80 Конституції України).

Соціальні функції конституції:

1. **Економічна** – виділення норм, які закладають основи економічної системи суспільства та задають домінуючі типи суспільно-економічних відносин, а також встановлюють конкретні економічні функції окремих суб'єктів конституційного права (ст. 13 – 15, 41 Конституції України).
2. **Політична** – вплив конституції на владні відносини, а також її роль у врегулюванні тих відносин з приводу набуття та реалізації влади, які виникають на рівні основних елементів політичної системи суспільства (ст. 37 Конституції України).
3. **Соціально-правова** – специфічний напрям впливу конституції, який має своїм предметом забезпечення соціальних прав, інтересів і потреб громадян, сприяння розвитку соціального законодавства, формування системи соціального партнерства, соціального страхування тощо (ст. 43 Конституції України).
4. **Екологічна** – конституційний вплив на формування безпечного навколишнього природного середовища (ст. 16, 49, 50 Конституції України).
5. Інші – інформаційна, виховна тощо.

Порядок прийняття та внесення змін до Конституції України

Суб'єкти прийняття:

1. Український народ (мотивувальна частина Рішення Конституційного суду України від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп (справа про здійснення влади народом), використавши ч. II і III ст. 5 Конституції України, визнала народ суб'єктом прийняття конституції (шляхом референдуму).
2. Верховна Рада України.

Суб'єкти розроблення – не визначені.

Внесення змін до конституції – розділ 13 Конституції України.

Гене́за чинної Конституції України

Етапи становлення:

1. Доконцептуальний (1990-1992) – від прийняття Декларації про державний суверенітет України 1990 року до підготовки Концепції Конституції України у 1992 році.
2. Концептуальний (15 липня – 1 грудня 1992 р.) – від прийняття Концепції Конституції України – до внесення першого проекту Конституції України на всенародне обговорення.
3. Перших проектів (грудень 1992 – травень 1993 р.) – від завершення обговорення першого проекту Конституції України до підготовки та затвердження Верховною Радою України другого проекту у травні 1993.
4. Другого проекту (травень – листопад 1993 р.) – доопрацювання другого проекту Конституції України.
5. Конституційної кризи (листопад 1993 – 1995 рр.).
6. Конституційного договору (1995 – 1996 рр.) – від підготовки та прийняття Конституційного договору у 1995 р. до прийняття у 1996 р. чинної Конституції України.

Еволюція чинної Конституції України

Етапи розвитку:

1. Президентсько-парламентський (1996-2004).
2. Парламентсько-президентський (2004-2010).
3. Президентсько-парламентський (2010-2014).
4. Парламентсько-президентський (з 2014 р.).

Поняття правової охорони Конституції України

Правову охорону Конституції України слід розглядати у вузькому та широкому значеннях.

Охорона Конституції України у вузькому значенні – це цілеспрямована, передбачена Конституцією і законами України діяльність Конституційного суду України щодо вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Правова охорона Конституції України у широкому розумінні – це комплекс спеціальних юридичних способів і засобів, якими виступають нормативно-правові й організаційно-правові механізми забезпечення правової охорони Конституції України.

Гарантії Конституції України

Гарантії Конституції України – це сукупність нормативно-правових та організаційно-правових механізмів правового захисту Конституції України.

Види гарантій:

1. Загальні – політичні, економічні, соціальні та культурні.
2. Спеціальні – юридичні.

Види спеціальних гарантій:

1. **Нормативно-правові** – сукупність матеріальних і процесуальних конституційних і інших норм права, що визначають порядок прийняття, внесення змін до Конституції України і порядок дії норм Основного закону в часі, просторі і за колом суб'єктів.
2. **Організаційно-правові** – сукупність суб'єктів конституційного права, на які покладається обов'язок реалізувати Основний закон.
 - Український народ (ст. 5 Конституції України).
 - Громадяни України (реалізують права, свободи та обов'язки).
 - Українська держава (органи законодавчої, виконавчої та судової влади, у тому числі Конституційний суд України).

- Органи місцевого самоврядування.
- Інші (парламентська коаліція, парламентська опозиція та ін.).

ЛЕКЦІЯ 4.
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ТА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ПЛАН

1. Поняття, класифікація і структура конституційних правовідносин.
2. Юридичні факти як складова конституційних правовідносин.
3. Відповідальність у конституційному праві.
4. Конституційно-правова відповідальність: загальна характеристика і санкції.

4.1. Поняття і класифікація конституційно-правових відносин

Поняття і ознаки конституційно-правових відносин

Конституційно-правові відносини – це нормативно визначені суспільно-політичні відносини, що виникають, змінюються або припиняються внаслідок діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, або ж незалежно від їх волі, як результат певного стану чи статусу і породжують конституційні права і обов'язки учасників цих правовідносин.

Ознаки конституційно-правових відносин:

1. За своєю сутністю конституційно-правові відносини – це вид суспільно-політичних відносин, які виникають, змінюються і припиняються на підставі дії конституційно-правової норми. Тобто за своїм походженням цей вид правовідносин є результатом і наслідком дії норми конституційного права та вольової поведінки або діяльності суб'єкта конституційного права, або ж обумовлюються об'єктивними явищами.

2. За змістом ці відносини пов'язані, переважно, з реалізацією конституційних прав і свобод людини, а також із здійсненням законних інтересів та публічної влади суб'єктів конституційного права. Її предметом завжди є суспільні відносини, які є предметом конституційно-правового регулювання.

3. Усі елементи структури конституційно-правових відносин: об'єкти, суб'єкти та зміст конституційно-правових відносин, а також юридичні факти,

мають свої особливі ознаки, що відрізняють їх від елементів інших галузевих правовідносин.

4. Конституційно-правові відносини мають динамічний характер. Вони виникають, змінюються (доповнюються), припиняються (призупиняються) внаслідок діяльності, поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин або ж незалежно від їх волі. Динамічність конституційно-правових відносин є прямо пропорційною розвитку конституційного права в суспільстві.

5. Конституційно-правові відносини є досить різноманітними, оскільки охоплюють усі сфери суспільного і державного життя в Україні та підлягають класифікації на підставі застосування різних критеріїв і наступній систематизації їх основних видів.

Класифікація конституційно-правових відносин

За цільовим призначенням:

1. Установчі – загальні відносини, що виникають на основі конституційних принципів, статутних, дефінітивних та інших норм (ст. 75 Конституції України).
2. Правовстановлюючі – відносини, в яких їх суб'єкти здійснюють свої права та виконують свої обов'язки, встановлені правовою нормою (ст. 91 Конституції України).
3. Правоохоронні – відносини, метою яких є охорона приписів правової норми (ст. 80 Конституції України).

За змістом:

1. Матеріальні – правовідносини між вищими органами державної влади (п. 2 ст. 106 Конституції України).
2. Процесуальні – правовідносини, які виникають на основі дії Регламенту Верховної Ради України.
3. Колізійні – набув поширення під час конституційної кризи 2007 р.

За суб'єктами (правовідносини, пов'язані з):

1. Конституційно-правовим статусом людини, її правами та законними інтересами.
2. Інтересами Українського народу.
3. Політичною волею та законними інтересами політичних партій, представлених у парламенті та представницьких органах місцевого самоврядування.
4. Реалізацією інтересів держави та її органів.
5. Реалізацією інтересів територіальних громад і органів місцевого самоврядування.

За територією:

1. Загальнонаціональні – правовідносини, пов'язані з організацією і проведенням всеукраїнського референдуму, виборами народних депутатів України тощо.
2. Місцеві – правовідносини, пов'язані з реалізацією публічної влади територіальних громад України.

За часом:

1. Постійні або безстрокові.
2. Тимчасові або строкові (надзвичайний або воєнний стан).

Суб'єкти конституційного права

Суб'єкти конституційно-правових відносин – це учасники суспільних відносин, наділені конституційною правосуб'єктністю (правоздатністю і дієздатністю), що своєю поведінкою або діяльністю, або ж перебуванням поза своєю волею в певному правовому статусі чи стані породжують, змінюють і припиняють конституційно-правові відносини.

Види суб'єктів:

Людина.

1. Громадянин України – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України.

2. Іноземний громадянин – особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав.
3. Особа без громадянства – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про громадянство в Україні» від 18 січня 2001 р.
4. Біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 р.).

Спільнота:

1. Український народ – громадяни України всіх національностей (ч. I Преамбули Конституції України).
2. Українська нація.
3. Національні меншини – групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою (ст. 3 Закону України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 р.).

Українська держава та її органи:

- 1) За способом формування: виборні (Верховна Рада України) та призначувані (Кабінет міністрів України).

- 2) За територією: загальнодержавні (Верховний суд України) та місцеві (державні адміністрації).
- 3) За часом: постійні (Уповноважений Верховної Ради з прав людини) та тимчасові (тимчасові слідчі комісії).
- 4) За складом: колегіальні (Конституційний суд України) та одноособові (Президент України).
- 5) За видами влади: законодавчі (Верховна Рада України), виконавчі (Кабінет міністрів України) та судові (Верховний суд України).
- 6) Інші.

Територіальні громадин та інші суб'єкти місцевого самоврядування

1. Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр (ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.).
2. Місцеве самоврядування – гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.).

Громадянське суспільство та його інститути

1. Громадянське суспільство – продукт взаємодії особисто вільних індивідів, що утворився без державного втручання.
2. Інститути громадянського суспільства, тобто «громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців та їх об'єднання, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші

непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства» (ч. II п. 2 «Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», затвердженому Постановою Кабінету міністрів України від 5 листопада 2008 р.).

Об'єкти конституційно-правових відносин

Об'єкт конституційних правовідносин – це вищі суспільно-політичні цінності, що набувають конституційного значення й отримують закріплення в конституційних завданнях і принципах, у загальнорегулятивних нормах, програмних положеннях.

За сферою дії об'єкти можуть бути політичними (державний суверенітет, демократична держава), економічними (власність, природні ресурси, земля, її надра), соціальними (конституційні соціальні права), культурні (державна мова), інформаційними (інформаційний плюралізм), екологічними (екологічна безпека) тощо.

Зміст конституційно-правових відносин

Розрізняють юридичний і фактичний зміст конституційних правовідносин.

Юридичний зміст конституційно-правових відносин виражається в нормативно визначених правах і обов'язках учасників конституційно-правових відносин.

Суб'єктивні права учасників конституційно-правових відносин – це визначена нормами конституційного права міра можливої правомірної поведінки учасника конституційно-правових відносин, які породжують юридичні обов'язки інших суб'єктів.

Обов'язки суб'єктів конституційно-правових відносин – це нормативно визначена міра належної діяльності або поведінки учасників правовідносин у сфері конституційних правовідносин.

Види обов'язків:

1. **Загальні** – поширюються на всіх суб'єктів конституційно-правових відносин (ст.65-68 Конституції України).
2. **Спеціальні** – покладаються на спеціальні категорії суб'єктів конституційно-правових відносин – народних депутатів України, Президента України тощо.

Фактичний зміст конституційно-правових відносин – це певна конкретна модель правомірної поведінки суб'єкта.

4.2. Юридичні факти як складова конституційно-правових відносин

Юридичні факти в конституційному праві: поняття і система

Конституційний юридичний факт – це передбачені чи санкціоновані конституційно-правовою нормою причини або наслідки діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, або дії об'єктивних обставин, що зумовлюють виникнення, зміну та припинення конституційно-правових відносин.

Система конституційних юридичних фактів – це впорядкована сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених визначених чи санкціонованих конституційно-правовою нормою причин або наслідків діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, або ж інших об'єктивних природних явищ, що виявляються у виникненні, зміні та припиненні конституційно-правових відносин.

Класифікація конституційних юридичних фактів

За сутністю і змістом:

1. Юридичні події – факти, що не залежать від волевиявлення суб'єктів конституційно-правових відносин (досягнення певного віку для обрання Президентом України).
2. Юридичні діяння – факти, що залежать від волевиявлення суб'єктів конституційно-правових відносин (підписання Президентом України указу про помилування).

3. Правові стани (режими).

4.3. Відповідальність у конституційному праві

Юридична відповідальність у конституційному праві

Юридична відповідальність в конституційному праві – це вид конституційних правовідносин, зміст яких полягає в заохоченні за належну правомірну поведінку, передбачену конституційно-правовими нормами, чи примусу до виконання приписів конституційних норм права у разі їх порушення, що здійснюються державою в межах чинного законодавства.

Прояви юридичної відповідальності за порушення конституційних норм – санкції за Великою хартією вольностей, процедура імпічменту до фаворитів та чиновників короля Англії.

Ознаки юридичної відповідальності в конституційному праві:

1. Наявність позитивного і негативного аспектів.
2. Наявність правопорушення.
3. Соціальна шкідливість або небезпека діяння та його наслідків.
4. Винуватість суб'єкта правопорушення.
5. Наявність норми права, що передбачає юридичну відповідальність тощо.

Види відповідальності в конституційному праві:

1. Пряма (конституційно-правова) відповідальність, вид і міра якої визначаються конституційним правом.
2. Опосередкована (банкетна) відповідальність, вид і міра якої визначається іншими галузями права. Види опосередкованої відповідальності:
 - Кримінальна (розділ XV Кримінального кодексу має назву «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів»).
 - Адміністративна (ст. 186⁵ Кодексу про адміністративні правопорушення встановлює адміністративну відповідальність у формі штрафу від двадцяти п'яти до ста тридцяти неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян за «керівництво об'єднанням громадян, яке не легалізувалося у встановленому законом порядку чи якому відмовлено у легалізації, або яке примусово розпущено за рішенням суду, але продовжує діяти, а так само участь у діяльності таких об'єднань»).

- Дисциплінарна.

Склад юридичної відповідальності в конституційному праві

Елементи складу:

1. *Об'єкт конституційно-правової відповідальності* є тотожним об'єкту конституційно-правових відносин (людина, її життя і здоров'я, влада Українського народу, політична влада Української держави тощо).
2. *Суб'єкт конституційно-правової відповідальності* не є тотожним суб'єкту конституційного права, оскільки наділені не лише конституційною правоздатністю та дієздатністю, а й конституційною деліктоздатністю (наприклад, Українська держава може відповідати в Європейському суді з прав людини).
3. *Зміст конституційно-правової відповідальності* визначається суб'єктивними правами та юридичними обов'язками деліквентів.
4. **Юридичний факт конституційного делікту** – передбачені чи санкціоновані конституційно-правовою нормою причини або наслідки діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, або дії об'єктивних обставин, що зумовлюють виникнення, зміну та припинення конституційного делікту.

4.4. Конституційно-правова відповідальність: загальна характеристика і санкції

Поняття та ознаки конституційно-правової відповідальності

Конституційно-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, що передбачає заохочення суспільством і державою позитивного діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект), або негативну реакцію держави на конституційний делікт (правопорушення) в порядку, встановленому Конституцією і законами України.

Загальні ознаки конституційно-правової відповідальності:

1. Є видом соціальної відповідальності
2. Є наслідком конституційного делікту.
3. Є інститутом відповідної галузі права тощо.
4. Має позитивне (проспективне) та негативне (ретроспективне) значення. При цьому, **проспективна відповідальність** – це розуміння важливості своїх дій для суспільства і прагнення виконати їх якнайкраще, ефективніше, швидше (відповідальне ставлення до своїх конституційних обов'язків). **Ретроспективна відповідальність** – зовнішній вплив з боку суспільства, держави та інших суб'єктів за вже зроблене (відповідальність за вчинений конституційний делікт).

Особливі ознаки конституційно-правової відповідальності:

1. Має системоутворюючий характер, тобто визначає загальні принципи для інших видів юридичної відповідальності.
2. Через особливості предмета конституційного права має чітко виявлений політико-правовий характер, оскільки відповідальність настає за порушення суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням публічної влади в суспільстві і державі.
3. Передбачає застосування самостійного виду юридичних санкцій (конституційних) як міру юридичної відповідальності за конституційний делікт.
4. Підставою ретроспективної відповідальності є юридичний факт конституційного делікту (правопорушення), а проспективної –

юридичний факт набуття статусу суб'єкта конституційно-правової відповідальності (відповідальність як усвідомлення свого обов'язку чи статусу).

5. Суб'єктами конституційно-правової відповідальності є лише держава, органи державної влади та місцевого самоврядування, їхні посадові особи.
6. Є функціональним інститутом конституційного права, що об'єднує сукупність конституційно-правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері проспективної та ретроспективної юридичної відповідальності деліктоздатних суб'єктів за порушення норм конституційного права України.
7. Є важливим елементом механізму реалізації, правового захисту та охорони Конституції України та чинного конституційного законодавства, тобто виступає однією з гарантій конституційного ладу України.
8. Є гарантією всіх основних інститутів конституційного права, що виступають об'єктами конституційно-правової відповідальності (інститут основ конституційного ладу, інститут громадянства, інститут прав, свобод та обов'язків людини і громадянина тощо).
9. Джерелами конституційно-правової відповідальності є не лише норми Конституції України, а й положення чинного конституційного законодавства загалом.
10. Для конституційно-правової відповідальності властиві особливі процесуальні форми її реалізації.

Санкції конституційно-правової відповідальності

Санкції конституційно-правової відповідальності – це форми та міри її застосування.

Види санкцій:

1. Анулювання реєстрації політичної партії (ст. 24 Закону України «Про політичні партії в Україні від 5 квітня 2001 р.).

2. Втрата депутатського мандата (ст. 79 і 81 Конституції України).
3. Дострокове припинення повноважень Верховної Ради України (ст. 90 і п. 8 ст. 106 Конституції України).
4. Усунення з поста Президента України в порядку імпічменту (п. 10 ст. 85 і ст. 111 Конституції України).
5. Прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету міністрів України, що має наслідком відставку Уряду (ч. III ст. 115 Конституції України).
6. Рішення Конституційного Суду України щодо вирішення питання про конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (ст. 150 Конституції України).
7. Скасування Президентом України рішень голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать конституції та законам України (ч. VIII ст. 118 Конституції України).
8. Висловлення обласною чи районною радою недовіри голові відповідної місцевої державної адміністрації (ч. IX ст. 118 Конституції України).
9. Звільнення Верховною Радою Автономної Республіки Крим, за погодженням із Президентом України, з посади голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим (ст. 136 Конституції України).

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА

ЛЕКЦІЯ 5.

ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

ПЛАН

1. Загальна характеристика конституційного ладу та його гарантії.
2. Конституційні основи державного ладу України.
3. Конституційні основи суспільного ладу та громадянського суспільства в Україні.
4. Конституційні засади внутрішньої та зовнішньої політики України.

5.1. Загальна характеристика конституційного ладу та його гарантії

Поняття конституційного ладу

Конституційний лад України – це система суспільних відносин, пов'язаних з реалізацією прав і свобод людини, розвитком громадянського суспільства та демократичної і соціально-правової держави, встановлених і гарантованих Конституцією і законами України, прийнятими на її основі.

Ознаки конституційного ладу України:

1. Суверенність – суверенітет народу (ст. 5 Конституції) і держави (ст. 1 і ч. І ст. 2 Конституції).
2. Демократизм – в Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України (Рішення Конституційного Суду № 6-рп/2005 від 05.10.2005).
3. Гуманізм – ст. 3 Конституції України.

4. Реальність – більшість інститутів конституційного ладу (окрім соціальності держави та економіки, соціальних прав і свобод) є дійсними.
5. Системність – послідовність, логічність, усебічність та повнота закріплених в Конституції України основних інститутів суспільства і держави.
6. Правонаступництво та історизм – закріплюється у Преамбулі до Конституції
7. Програмний характер розвитку – спрямованість на майбутнє (соціальність – ст. 1 Конституції України).
8. Гарантованість.

Гарантії конституційного ладу

Гарантії конституційного ладу – це система загальних і спеціальних (нормативно-правових та інституціональних чи організаційно-правових) умов і засобів забезпечення існування та дієвості основних інститутів громадянського суспільства та демократичної, соціально-правової держави.

Види спеціальних гарантій:

1. *Нормативно-правові* визначаються досконалістю системи чинного конституційного законодавства України, яке встановлює та закріплює основні інститути суспільства і держави.
2. *Організаційно-правові (інституційні)* представлені системою суб'єктів конституційного права України, уповноважених забезпечувати реалізацію основних інститутів суспільного і державного ладу (Український народ, Українська держава, органи державної влади та місцевого самоврядування, територіальні громади тощо).

5.2. Конституційні основи державного ладу України

Поняття і принципи державного ладу України

Державний лад України являє собою конституційні основи організації та діяльності Української держави.

Принципи державного ладу України – керівні засади організації і діяльності держави та її основних інститутів, органів, функцій та окремих атрибутів.

Принципи:

1. Суверенності і незалежності держави – державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах (Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.).
2. Демократизм держави.
3. Унітарність (єдність, соборність) держави.
4. Республіканська форма державного правління.
5. **Соціальна держава** означає, що держава є і має бути виразником, представником та захисником інтересів як усього суспільства, усього народу, так і інтересів кожної особи, людини і громадянина. Зазвичай соціальною визнається держава, яка бере на себе обов'язок піклуватися про соціальну справедливість, добробут громадян, їхню соціальну захищеність. Така держава насамперед дбає і має дбати про соціально незахищених і про відповідні соціальні верстви населення (безробітних, непрацевдатних тощо). Водночас, щодо інших громадян, то вона має створювати сприятливі умови для їхньої діяльності, вияву їхніх професійних, ділових та творчих можливостей у власних інтересах та в інтересах суспільства і держави (ст. 1, 3, 21-23 Конституції України).
6. Правова держава втілюється в положеннях про:
 - Верховенство права (ст. 8 Конституції) – основою законотворення мають бути загальновизнані принципи справедливості, гуманізму, пріоритету особи, громадянина і громадянського суспільства перед

державою, забезпечення вільного користування властивими людині від природи правами і свободами, їх захист від усіяких посягань з боку інших громадян, юридичних осіб, державних та муніципальних органів, їх посадових і службових осіб.

- Поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції).

Конституційні основи Української держави

Форма Української держави:

Форма правління – республіка (ч. I ст. 5 Конституції) – форма державного правління, за якої державна влада здійснюється представницькими органами (парламентом, президентом), що обирається населенням на певний термін.

Історія розвитку республіки в сучасній Українській державі:

- 1) Президентська республіка (1991-1996).
- 2) Президентсько-парламентська республіка (1996-2006).
- 3) Парламентсько-президентська республіка (2006-2010).
- 4) Президентсько-парламентська республіка (2010-2014).
- 5) Парламентсько-президентська республіка (з 2014 р.).

Форма державного устрою – унітарна держава (ч. II ст. 2 Конституції) – форма державного устрою, за якого інституційно-владна система та юрисдикція держави здійснюється виключно органами публічної влади вищого (національного) рівня.

Україна є асиметричною унітарною державою (є територіальна автономія – Автономна Республіка Крим).

Політичний режим – демократичний (ст. 1, 5, 7, 15 Конституції).

Функції Української держави – це система визначених Конституцією та законами України цілеспрямованих напрямів і видів впливу держави на суспільні відносини, які визначають її соціальне призначення.

Функції можуть бути внутрішніми і зовнішніми.

5.3. Конституційні основи суспільного ладу та громадянського суспільства в Україні

Суспільний лад в Україні

Суспільний лад України загалом можна визначити як конституційні засади організації та діяльності громадянського суспільства і його інститутів, передбачені й гарантовані Конституцією України.

Громадянське суспільство в Україні та його конституційні основи

Суспільний лад в Україні втілюється в громадянському суспільстві.

Конституційні основи громадянського суспільства – це система основоположних ідей, переконань і принципів, якими керуються індивідуальні (громадяни) та колективні представники суспільства (громадськість, громадські організації й інші інститути громадянського суспільства) задля розвитку та захисту своїх прав і легітимних інтересів у всіх сферах суспільного та державного життя.

Громадянське суспільство складається з:

1. Громадян.
2. Громадськості – соціально активних громадян, які активно реагують на подіє суспільного та державного життя.
3. Інститутів громадянського суспільства – визначених Конституцією та законами України організаційних форм системної та цілеспрямованої діяльності громадськості щодо реалізації та захисту прав своїх членів, іноді й третіх осіб.

Громадянське суспільство взаємодіє із державою.

Зокрема, у ст. 5 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. було закріплене: «Основними засадами внутрішньої політики у сфері формування інститутів громадянського суспільства є: утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави; завершення політичної реформи, посилення взаємодії органів державної

влади та органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян, запровадження громадського контролю за діяльністю влади; забезпечення незалежної діяльності об'єднань громадян, посилення їх впливу на прийняття суспільно важливих рішень; підвищення ролі та відповідальності політичних партій, сприяння політичній структуризації суспільства на засадах багатопартійності, створення умов для забезпечення широкого представництва інтересів громадян у представницьких органах влади; проведення регулярних консультацій з громадськістю з важливих питань життя суспільства і держави; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів як ефективних форм народного волевиявлення, участі народу у прийнятті суспільно важливих рішень».

26 лютого 2016 р. Указом Президента України № 68/2016 була затверджена «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки», положення якої визначають, що розвиток громадянського суспільства за системної державної підтримки дає змогу залучати додаткові людські, організаційні, фінансові та технічні ресурси для надання соціальних та інших суспільно значущих послуг, сприяння процесу децентралізації державного управління і підвищенню його якості, а також скоротити державні видатки і запобігти корупційним ризикам.

5.4. Конституційні засади внутрішньої та зовнішньої політики України

Внутрішня та зовнішня політика України: загальна характеристика конституційних засад

Конституційні засади внутрішньої та зовнішньої політики України – це основоположні принципи здійснення державою та громадянським суспільством цілеспрямованої діяльності як всередині країни, так і поза її межами задля задоволення власних легітимних інтересів та потреб.

Регулюється Конституцією (розділ 1 «Загальні засади») окреслює каркас зовнішньої та внутрішньої політики, а п. 5 ч. 1 ст. 85 визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, у тому числі й реалізації стратегічного курсу

держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, закріплює винятково за Верховною Радою України) та законами України.

Закон України № 2411-VI від 1 липня 2010 року «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» закріпив наступне (пп. 2 і 3 ст. 2 Закону):

Внутрішня політика ґрунтується на таких принципах: пріоритетність захисту національних інтересів; верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага до гідності кожної особи, забезпечення особливого піклування про дитину та реалізації її прав; рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності; здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; відкритість та прозорість процесів підготовки і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування; забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості; забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; свобода, соціальна справедливість і творча самореалізація, участь громадян в управлінні державними і суспільними справами; соціальне партнерство та громадянська солідарність.

Зовнішня політика ґрунтується на таких принципах: суверенна рівність держав; утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; повага до прав людини та її основоположних свобод; невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідне співробітництво між державами; сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; пріоритет загальновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших

випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам.

Співвідношення конституційного права України із конституційним правом Європейського Союзу

Курс на євроінтеграцію (преамбула, п. 5 ст. 85, ч. III ст. 102, п. 1¹ ст. 116 Конституції України).

Визнання пріоритету та обов'язковості рішень міжнародних судових органів (ч. V ст. 55, ч. VI ст. 124 Конституції).

Договори з ЄС – частина міжнародних договорів. Міжнародне і національне право – ст. 9 Конституції України.

Конституційні основи національної безпеки та оборони України

На конституційному рівні ці питання регламентуються ст. 17 Конституції.

На законодавчому рівні – Закони України № 1932-XII від 6 грудня 1991 року «Про оборону України» та № 2469-VIII від 21 червня 2018 року «Про національну безпеку України».

Оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту (абз. I ст. 1 Закону)

Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9 ст. 1 Закону).

На підзаконному рівні – «Стратегія національної безпеки України», затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015. Її цілями було визнано наступне: «мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО».

ЛЕКЦІЯ 6.
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ І
ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

ПЛАН

1. Громадянство України, статус іноземців та осіб без громадянства в Україні.
2. Поняття і диференціація конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні.
3. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: національний та міжнародний аспекти.
4. Обов'язки та обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні.

6.1. Громадянство України, статус іноземців та осіб без громадянства в Україні

Поняття конституційно-правового статусу людини і громадянина

Конституційно-правовий статус людини і громадянина – це система, закріплених Конституцією та законами України, принципів і норм конституційного права, які визначають правове юридичне та фактичне становище осіб (громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців), їх конституційну правосуб'єктність, а також гарантії прав людини і її конституційно-правового статусу загалом.

Громадянство України та його конституційні принципи

Громадянство України – правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках (ст. 1 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р.).

Законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах:

1) єдиного громадянства – громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України. Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої

держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України;

2) запобігання виникненню випадків безгромадянства;

3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;

4) визнання права громадянина України на зміну громадянства;

5) неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя;

б) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;

7) збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

Підстави набуття громадянства України (ст. 6 Закону України «Про громадянство України»):

1) за народженням;

2) за територіальним походженням;

3) внаслідок прийняття до громадянства;

4) внаслідок поновлення у громадянстві;

5) внаслідок усиновлення;

б) внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини в дитячий заклад чи заклад охорони здоров'я, в дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю або передачі на виховання в сім'ю патронатного вихователя;

7) внаслідок встановлення над особою, визнаною судом недієздатною, опіки;

8) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини;

9) внаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства;

10) за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Набуття громадянства України за територіальним походженням (ч. І ст. 8 Закону):

«Особа, яка сама чи хоча б один з її батьків, дід чи баба, рідні (повнорідні та неповнорідні) брат чи сестра, син чи дочка, онук чи онука народилися або постійно проживали до 24 серпня 1991 року на території, яка стала територією України відповідно до Закону України «Про правонаступництво України», або яка сама чи хоча б один з її батьків, дід чи баба, рідні (повнорідні та неповнорідні) брат чи сестра народилися або постійно проживали на інших територіях, що входили на момент їх народження або під час їх постійного проживання до складу Української Народної Республіки, Західноукраїнської Народної Республіки, Української Держави, Української Соціалістичної Радянської Республіки, Закарпатської України, Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), і є особою без громадянства або іноземцем, який подав зобов'язання припинити іноземне громадянство, та подала заяву про набуття громадянства України, а також її неповнолітні діти реєструються громадянами України. Іноземці, які є громадянами (підданими) кількох держав, подають зобов'язання припинити громадянство всіх цих держав. Іноземці, яким надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, замість зобов'язання припинити іноземне громадянство подають декларацію про відмову особи, якій надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, від іноземного громадянства. Іноземці із числа осіб, зазначених у частині двадцятій статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», замість зобов'язання припинити іноземне громадянство подають декларацію про відмову від іноземного громадянства особи, яка отримала посвідку на тимчасове проживання на підставі частини двадцятої статті 4 Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства"».

Згідно ч. V ст. 9 Закону, до громадянства України не приймається особа, яка:

- 1) вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид;
- 2) засуджена в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості) з урахуванням рівня загрози для національної безпеки держави;
- 3) вчинила на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким або особливо тяжким злочином.

6 червня 2019 р. ст. 9 Закону «Про громадянство України» була доповнена частиною VI, згідно якої «Положення частини п'ятої цієї статті не застосовуються до іноземців та осіб без громадянства, зазначених у частині двадцятій статті 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», якщо компетентні органи України у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, встановлять, що такі рішення прийняті з політичних мотивів правоохоронними та/або судовими органами держави, яка вчинила акт агресії проти України, або держави, яка не визнає територіальну цілісність та суверенітет України або відмовляється визнавати протиправність посягань на територіальну цілісність та суверенітет України, зокрема, голосувала проти Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Про територіальну цілісність України» від 27 березня 2014 року № 68/262».

Підстави припинення громадянства України (ст. 17 Закону):

- 1) внаслідок виходу з громадянства України;
- 2) внаслідок втрати громадянства України;
- 3) за підставами, передбаченими міжнародними договорами України.

Конституційно-правовий статус іноземців, осіб без громадянства та біженців в Україні. Закордонні українці

Іноземець – особа, яка не перебуває у громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав (п. 6 ст. 1 Закону України

«Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року).

Особа без громадянства – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином (п. 15 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року).

Біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань (п. 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року).

Закордонний українець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України (ч. I ст. 1 Закону України «Про закордонних українців» від 4 березня 2004 року).

Українське етнічне походження – це належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження (ч. II ст. 1 Закону України «Про закордонних українців» від 4 березня 2004 року).

6.2. Поняття і диференціація конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні

Поняття та види конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні

Конституційні права і свободи особи – це встановлена Конституцією України та гарантована Українською державою міра можливої поведінки або діяльності особи чи колективу осіб з метою задоволення своїх законних потреб та інтересів в політичній, економічній, соціальній, духовно-культурній, екологічній, інформаційній та інших сферах суспільного життя.

Право особи – передбачена для правомочної особи з метою задоволення її інтересів міра можливої поведінки, забезпечена обов'язками інших осіб.

Свобода особи – абстрактний ступінь володіння і вибору поведінки, який не забезпечується відповідними обов'язками інших осіб.

Диференціація конституційних прав і свобод особи:

Залежно від суб'єкта:

- 1) Права і свободи людини – поширюються на всіх людей, які проживають у тій чи іншій державі.
- 2) Права і свободи громадянина – поширюються на тих осіб, які є громадянами певної країни.

Залежно від виду суб'єкта:

- 1) Індивідуальні.
- 2) Колективні.

За теневою:

- 1) Природні.
- 2) Похідні.

За характером утворення:

- 1) Основні (конституційні).
- 2) Доповнюючі (конкретизуючі).

За черговістю включення до конституції:

- 1) Права і свободи першого покоління.
- 2) Права і свободи другого покоління.
- 3) Права і свободи третього покоління.

За ступенем абсолютизації:

- 1) Такі, що підлягають обмеженню.
- 2) Такі, що не підлягають обмеженню.

За змістом:

- 1) Особисті (громадянські).
- 2) Політичні.
- 3) Економічні.
- 4) Соціальні.
- 5) Культурні (духовні).

Особисті права і свободи людини в Україні

Ознаки:

- 1) Визнаються, а не встановлюються державою.
- 2) Належать всім особам, які легітимно перебувають на території України, а не тільки її громадянам.
- 3) Є невідчужуваними, їхнє обмеження не дозволяється або здійснюється частково і за виняткових обставин.
- 4) Забезпечені всією повнотою гарантій прав і свобод людини тощо.

Передбачається статтями 27 – 35, 50 Конституції України.

Політичні права і свободи громадян України

Політичні права і свободи – це система передбачених Конституцією та законами України правил поведінки або діяльності людини і громадянина в управлінні державними справами, при представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, проведенні всеукраїнського та місцевого референдумів, при вирішенні інших питань місцевого значення.

Можуть обмежуватися відповідно до закону в інтересах національної безпеки та громадського порядку, а також стосовно громадян України, визнаних судом у встановленому порядку недієздатними.

Передбачається статтями 36 – 40 Конституції України.

Політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах (ст. 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 року).

Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи (п. 3 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року).

Згідно Наказу МВС України № 404 від 28.07.94 (втратив чинність 18.02.2019), усі зібрання громадян в залежності від поставленої перед ними мети та методів їх проведення можуть бути поділені на кілька категорій: збори, мітинги, вуличні походи та демонстрації.

Збори – це спільна, спеціально організована невелика присутність громадян в громадському або іншому місці, викликана необхідністю обговорення різних політичних, соціальних, економічних, культурних та інших проблем (п. 332 Наказу).

Мітинг – масові збори з питань злободенних, переважно політичних питань, які проводяться, як правило, на вулицях, майданах, стадіонах, парках. Неодмінні атрибути мітингу – масова аудиторія, промовці, лозунги, прапори, заклики (усні, друковані, письмові) (п. 333 Наказу).

Демонстрація – масове знаходження громадян з приводу висловлення будь-яких громадсько-політичних настроїв, в тому числі з питань протесту або незгоди будь з чим. (Цей захід може проявлятися також у проступку однієї особи, здійсненні нею вчинку з метою підкреслення свого відношення до будь-якої події чи посадової особи тощо) (п. 334 Наказу).

Вуличний похід проводиться з тією ж метою, що і демонстрація, мітинг, однак відрізняється меншою динамікою, відсутністю мітингово-демонстраційної атрибутики (п. 335 Наказу).

Пікетування – форма демонстрації, під час якої виставляються представники будь-де, наприклад, перед будинками об'єднань, підприємств з

метою висловлення протесту проти чого-небудь, для забезпечення охорони на місці проведення страйку або демонстрації (п. 336 Наказу).

Економічні права та свободи людини і громадянина в Україні

Економічні права та свободи особи – це встановлені та гарантовані Конституцією України правила можливої поведінки з метою набуття та використання економічних цінностей, а також використання у власних законних інтересах потенціалу економічної системи України.

Передбачається статтями 13, 41 і 42 Конституції України.

Соціальні права і свободи людини та громадянина в Україні

Соціальні права та свободи особи – це встановлені Конституцією та законами України правила цілеспрямованої поведінки або діяльності людей, що спрямована на задоволення власних соціальних потреб.

Передбачається статтями 43 – 49 Конституції України.

Культурні права та свободи людини і громадянина в Україні

Культурні права та свободи особи – це встановлені Конституцією та законами України правила поведінки або діяльності людей з метою задоволення своїх культурних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності.

Передбачається статтями 53 і 54 Конституції України.

6.3. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: національний та міжнародний аспекти

Гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні

Гарантії прав і свобод особи – це система визначених Конституцією та законами України способів і юридичних механізмів забезпечення належної

реалізації особистих, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших, закріплених в Основному законі, прав і свобод особи.

Система гарантій:

Загальні:

- 1) Політичні – інститут народного суверенітету, політичного та ідеологічного плюралізму.
- 2) Економічні – свобода підприємницької та господарської діяльності.
- 3) Соціальні – розвинене громадянське суспільство та соціальна держава.
- 4) Культурні (духовні) – різноманіття культур (у тому числі – національних меншин).

Спеціальні (юридичні):

- 1) Нормативно-правові – ч. III ст. 8, 56 – 64 Конституції.
- 2) Організаційно-правові: судові (ст. 55 Конституції) та позасудові (ч. II ст. 102 Конституції) гарантії.

Порядок звернення громадян України до Європейського суду з прав людини

Кожен громадянин України має право звернутися за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини. Міністерство юстиції України на своєму сайті подало відповідну інформацію щодо порядку подібного звернення, де, поміж іншим, закріплювалося:

«Європейський суд з прав людини є міжнародним органом, який за умов, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), може розглядати заяви, подані особами, які скаржаться на порушення своїх прав. Конвенція є міжнародним договором, на підставі якого більшість європейських держав зобов'язалися дотримуватися прав та основоположних свобод людини. Ці права гарантуються як самою Конвенцією, так і протоколами до неї (Протоколи № 1, 4, 6, 7, 12 і 13), згода на обов'язковість яких надана Україною.

Підстави звернення до Європейського суду з прав людини

1. Ви можете звернутися до Суду, якщо вважаєте, що Ви особисто є жертвою порушення однією з держав – сторін Конвенції Ваших прав чи основоположних свобод, які захищаються Конвенцією та протоколами до неї.

2. Суд може розглядати лише ті заяви, в яких йдеться про порушення гарантованих Конвенцією та протоколами до неї прав – одного або кількох.

Європейський суд є наднаціональною міжнародною судовою установою, яка розглядає скарги осіб щодо порушення їхніх прав державами – сторонами Конвенції.

Відповідно до статті 19 Конвенції, Європейський суд створений для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї. Відповідно до статті 32 Конвенції, юрисдикція Європейського суду поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї та які передаються на його розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47 Конвенції. Відповідно, Суд не виконує функції національного суду та не має повноважень скасовувати або змінювати рішення національних судів. Суд також не може безпосередньо втручатися в діяльність органу влади, дія або бездіяльність якого спричинила порушення.

3. Суд може розглядати лише ті заяви, які спрямовані проти держав, що ратифікували Конвенцію та відповідні протоколи, і які стосуються подій, що відбувалися після дати ратифікації

4. Ви можете звернутися до Суду лише зі скаргами, предмет яких перебуває у сфері відповідальності суб'єкта владних повноважень (наприклад: парламенту, суду, прокуратури тощо) однієї з цих держав. Суд не розглядає заяви, спрямовані проти приватних осіб або недержавних інституцій.

5. Згідно з п. 1 статті 35 Конвенції, Суд приймає заяви до розгляду лише після того, як були використані усі внутрішні засоби юридичного захисту, і лише протягом шести місяців з дати винесення остаточного рішення. Суд не розглядає заяву, яка не відповідає цим умовам прийнятності.

6. Надзвичайно важливо, щоб перед зверненням до Суду Ви використали усі засоби судового захисту в державі, проти якої спрямована заява, які могли б

призвести до усунення порушення, що є предметом оскарження; в протилежному випадку Ви маєте довести, що такі засоби захисту є неефективними. Це означає, що Вам слід спочатку звернутися до національних судів, яким підсудна справа, включаючи відповідну вищу судову інстанцію, для захисту своїх прав, про порушення яких Ви маєте намір поскаржитись до Суду. Крім того, використовуючи належні засоби захисту, необхідно дотримуватись національних процесуальних правил, зокрема, передбачених законодавством строків.

8. Якщо Ваша заява стосується рішення національного суду, наприклад, вироку, то після того, як Ви використали звичайну процедуру судового оскарження, немає потреби знову вдаватися до спроб перегляду цього рішення. Також не обов'язково використовувати позасудові засоби юридичного захисту або звертатися зі скаргами або заявами, наприклад, до парламенту, глави держави або уряду, міністра чи уповноваженого з прав людини, оскільки ці засоби захисту не вважаються такими, що необхідно використати перед зверненням до Суду.

9. Ви можете подати заяву до Суду протягом шести місяців після ухвалення остаточного рішення судом або органом влади, до компетенції яких належить визначення питання, що є предметом Вашого звернення до Суду. Шестимісячний строк відраховується з моменту Вашого ознайомлення або ознайомлення Вашого адвоката з остаточним судовим рішенням, за результатами звичайної процедури оскарження на національному рівні, або ж - у разі якщо Ви вважає, що ефективний засіб юридичного захисту щодо такого порушення на національному рівні відсутній - з моменту стверджуваного порушення.

10. Перебіг шестимісячного строку припиняється в момент отримання Судом від Вас першого листа, в якому чітко викладено – хоча б у стислій формі – предмет заяви, яку Ви маєте намір подати, або заповненого формуляру заяви. Звичайного запиту з проханням надати інформацію недостатньо, щоб зупинити перебіг шестимісячного строку.

Як подавати заяву до Суду

Офіційними мовами Суду є англійська та французька, але за бажанням Ви можете звертатися до Секретаріату Суду офіційною мовою однієї з держав, що

ратифікували Конвенцію. На початковій стадії провадження Суд може також листуватися з Вами цією мовою. Проте, якщо Суд не визнає заяву неприйнятною на основі надісланих документів, а вирішить запропонувати Уряду висловити свою позицію щодо скарг заявника, Суд вестиме листування англійською чи французькою мовою, а Ви чи Ваш представник, за загальним правилом, повинні будете надсилати подальші зауваження англійською чи французькою мовою.

12. Суд приймає лише ті заяви, які надіслані поштою (а не по телефону). Якщо Ви відсилаєте свою заяву електронною поштою або факсом, Вам обов'язково потрібно продублювати її звичайною поштою. Також немає необхідності бути особисто присутнім у Суді для усного викладення обставин справи.

Листи і документи, які надсилаються до Суду, не слід прошивати степлером, склеювати чи скріплювати іншим чином. Усі сторінки повинні бути послідовно пронумеровані.

Зміст заяви

Згідно з положеннями правила 47 Регламенту Суду, в заяві необхідно:

- а) навести стислий виклад фактів, щодо яких Ви скаржитесь, та суть Ваших скарг;
- б) зазначити права, гарантовані Конвенцією або протоколами до неї, які, на Вашу думку, були порушені;
- в) назвати національні засоби юридичного захисту, якими Ви скористалися;
- г) навести перелік рішень судів (або інших державних органів) у справі, із зазначенням дати кожного рішення та органу, який його виніс, а також коротку інформацію про зміст цього рішення. До листа необхідно додати копії самих рішень (Суд не повертає надіслані йому документи, тому необхідно надсилати виключно копії, а не оригінали).

Правило 45 Регламенту Суду вимагає, щоб заява була підписана Вами як заявником, або Вашим представником.

Якщо Ви не бажаєте розкривати свою особу, Ви маєте про це зазначити в заяві до Суду та викласти причини на виправдання такого відступу від загального

правила гласності провадження в Суді. У виняткових і виправданих випадках Голова Палати Суду може надати дозвіл на анонімність».

6.4. Обов'язки та обмеження прав і свобод в Україні

Обов'язки людини і громадянина в Україні

Конституційні обов'язки людини і громадянина – це визначена нормами Конституції та законів України міра обов'язкової, належної поведінки та діяльності у політичній, економічній, соціальній, духовно-культурній сферах суспільного життя.

Є різні класифікації обов'язків. Зокрема, за соціальною належністю можуть існувати обов'язки батьків та дітей (ч. II ст. 51 Конституції).

Передбачається статтями 65 – 68 Конституції.

Обмеження прав і свобод за Конституцією України

Обмеження прав і свобод особи – це передбачений Конституцією і законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших осіб, національної безпеки чи оборони України.

Існує два *типи* обмежень:

1. Загальні – є наслідком настання певного правового режиму чи стану, пов'язаного з потребами захисту національної безпеки і оборони (воєнний або надзвичайний стан).
2. Конкретно-індивідуальні – застосовуються з метою забезпечення конституційних прав і свобод інших осіб.

Не можуть бути обмежені: ст. 24 – 25, 27 – 29, 40, 47, 51, 52, 55 – 63 Конституції.

ЛЕКЦІЯ 7.
КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ
ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

ПЛАН

1. Поняття і види форм безпосереднього народовладдя в Україні. Референдуми.
2. Вибори в Україні.

7.1. Поняття і види форм безпосереднього народовладдя в Україні.
Референдуми

Поняття та види форм безпосереднього народовладдя в Україні

Безпосереднє народовладдя – це система реалізації народом власної волі щодо власних інтересів (у цілому чи щодо частини суспільства або окремих осіб), або щодо інших народів і держав за їх згодою при сприянні політичних партій, їхніх блоків, інших складових механізму безпосередньої демократії або без них.

Загальні принципи безпосереднього народовладдя:

- 1) Суверенність народу.
- 2) Єдиновладдя народу.
- 3) Повновладдя народу.
- 4) Безпосереднє волевиявлення народу.
- 5) Поєднання безпосереднього та представницького народовладдя.
- 6) Пріоритетність безпосереднього народовладдя в системі демократії.
- 7) Політичний плюралізм.
- 8) Конституційність і законність.
- 9) Загальність у здійсненні безпосереднього народовладдя.
- 10) Рівність у здійсненні безпосереднього народовладдя.
- 11) Реальність безпосереднього народовладдя.
- 12) Гарантованість безпосереднього народовладдя.

Форми безпосереднього народовладдя:

- 1) Вибори.

- 2) Референдуми.
- 3) Мирні збори.
- 4) Мітинги.
- 5) Походи.
- 6) Демонстрації.
- 7) Референтні ініціативи (ч. II ст. 72 Конституції).
- 8) Звернення.
- 9) Народні обговорення (Кучма).

Класифікація форм безпосередньої демократії:

За правовими підставами здійснення безпосередньої демократії у відповідних формах:

- 1) Конституційні і законодавчі.
- 2) Легітимні і нелегітимні.
- 3) Обов'язкові і факультативні.

За місцем:

- 1) Всеукраїнські.
- 2) Місцеві.

За часом:

- 1) Чергові і позачергові.
- 2) Періодичні, разові тощо.

За змістом питань, що обговорюються і вирішуються:

- 1) Конституційні.
- 2) Законодавчі.
- 3) Адміністративно-територіальні.
- 4) Міжнародно-правові.

За наслідками здійснення відповідних форм безпосередньої демократії:

- 1) Дійсні і недійсні.
- 2) Вирішальні і консультативні тощо.

Референдуми в Україні

Референдум – це форма прийняття громадянами України рішень з питань загальнодержавного та місцевого значення шляхом таємного голосування у порядку, встановленому Конституцією та законами України.

Референтна демократія – це система встановлених Конституцією і законами України легітимних способів і методів безпосередньої реалізації народного суверенітету у формі ініціювання, організації та проведення референдумів, а також реалізація його рішень.

Класифікація референдумів:

За правовою силою:

- 1) Імперативні.
- 2) Консультативні.

За підставами проведення:

- 1) Обов'язкові (внесення змін до розділів I, III і XIII здійснюється винятково на референдумах).
- 2) Факультативні (будь-яке інше питання).

За суб'єктами:

- 1) Ініційовані Українським народом (ч. II ст. 72 Конституції).
- 2) Ініційовані Верховною Радою України (п. 2 ст. 85 Конституції або ст. 73 Конституції).
- 3) Ініційовані Президентом України (п. 6 ст. 106 Конституції).
- 4) Ініційовані територіальними громадами щодо місцевих питань (ст. 143 Конституції).

За територією:

- 1) Всеукраїнський.
- 2) Місцевий.

За конструкцією питань:

- 1) Прості (1991).
- 2) Складні (2000).

Референдуми в Україні:

1. 1 грудня 1991 р. 90,3 % громадян УРСР затвердили Акт проголошення незалежності України. Україна стала незалежною.
2. 16 квітня 2000 р. 81,15 % громадян України узяли участь. Рішення референдуму не були реалізовані. Питання референдуму:
 - Щодо додаткових підстав для додаткового припинення повноважень Верховної Ради України (84,69 % – за).
 - Щодо обмеження депутатської недоторканності (89 % – за).
 - Щодо зменшення конституційного складу парламенту з 450 до 300 народних депутатів України (89,91 % – за).
 - Щодо формування в Україні двопалатного парламенту (81,68 % – за).

Закон України «Про Всеукраїнський та місцевий референдуми» від 3 липня 1991 р. втратив чинність після прийняття 6 листопада 2012 р. закону «Про Всеукраїнський референдум». Проте 26 квітня 2018 р. цей закон був визнаний Конституційним Судом України неконституційним. Тому в Україні немає закону, що детально регламентував би питання всеукраїнського референдуму.

Щодо місцевих референдумів, то їх частково регламентує Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., а частково – Закон України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 р.

7.2. Вибори в Україні

Принципи виборчого права в Україні

Принципи виборчого права України – це встановлені та гарантовані Конституцією та законами України керівні засади реалізації конституційних прав громадян на безпосередню участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевому референдумах, вільно обирати на бути обраними до органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

Загальні принципи виборчого права України:

- 1) Принцип вільності виборчого права – гарантує громадянам України, які мають право голосу, свободу волевиявлення (брати чи не брати участі у виборах, вільно когось обирати (**активне виборче право**) та бути обраними (**пасивне виборче право**) до органів державної влади і місцевого самоврядування).
- 2) Принцип загальності – означає поширення суб'єктивного активного виборчого права, на усіх громадян України, які на день голосування досягли 18 років, за винятком осіб, визнаних судом недієздатними.
- 3) Принцип рівності – передбачає, що всі громадяни України беруть участь у виборах на рівних засадах (один виборець – один голос).
- 4) Принцип прямого виборчого права – гарантує громадянам обирати кандидата чи партію на виборах безпосередньо.
- 5) Принцип таємності голосування – контроль над волевиявленням виборців не допускається.

Спеціальні (інституційні) принципи виборчого права: альтернативність, багатопартійність, публічність та відкритість виборчого процесу, організація виборів спеціальними незалежними органами, рівний доступ до ЗМІ тощо.

Вибори та їх види в Україні

Вибори – основна форма безпосереднього народовладдя, зміст якої полягає у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування шляхом голосування громадян України в порядку, передбаченому Конституцією та законами України.

Поняття «виборів» ототожнюється з поняттям виборчого права (в об'єктивному і суб'єктивному сенсі).

Виборче право в об'єктивному значенні – підгалузь конституційного права, що об'єднує норми конституційного та інших галузей права, які визначають поняття, види та принципи виборів, порядок їх організації та проведення, а також юридичну відповідальність за порушення чинного законодавства про вибори.

Виборче право унормовується Конституцією України, Виборчим кодексом України від 19 грудня 2019 р., а також Законами України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 р., «Про Державний реєстр виборців» від 19 грудня 2019 р. та ін.

Суб'єктивне виборче право – конституційне право громадянина України вільно обирати та бути обраними до органів державної влади і місцевого самоврядування.

Виборче право пов'язане із виборчою системою.

Виборча система – це суспільні відносини, врегульовані нормами Конституції та законів України, які виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з голосуванням громадян за кандидатів на виборні посади та розподілі виборних посад за результатами виборів.

Види виборчих систем:

- 1) Мажоритарна – застосовується при виборі колегіальних та, частіше, одноосібних органів державної влади і місцевого самоврядування (голосування за конкретних кандидатів, що претендують на представницький мандат на одномандатних виборчих округах).
- 2) Пропорційна – застосовується при виборах колегіальних представницьких органів і передбачає утворення виборчих списків кандидатів від організацій політичних партій (голосування за політичну партію).
- 3) Змішана – комбінування мажоритарної та пропорційної виборчої системи (застосовується в Україні).

Типи виборів (ч. 1 ст. 3 Виборчого кодексу України):

- 1) вибори Президента України;
- 2) вибори народних депутатів України;
- 3) місцеві вибори:
 - а) вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
 - б) вибори депутатів сільської, селищної, міської ради;
 - в) вибори сільського, селищного, міського голови;

- г) вибори депутатів районної ради;
- г) вибори депутатів обласної ради;
- д) вибори депутатів районної у місті ради (у містах, де утворені районні у місті ради);
- е) вибори старости села, селища.

Конституційні основи організації та проведення виборів в Україні

Принципи виборчого права, особливо спеціальні, властиві тільки виборам, втілюються у процедурі організації та проведення виборів, яку ще називають виборчим процесом.

Виборчий процес – це здійснення суб'єктами, визначеними статтею 22 Виборчого Кодексу, протягом встановленого цією статтею періоду часу процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та оприлюдненням їх результатів (ст. 20 Виборчого кодексу України).

Суб'єкти виборчого процесу (ч. 1 ст. 22 Виборчого кодексу України):

- 1) виборець, який має право голосу на відповідних виборах;
- 2) виборча комісія, уповноважена здійснювати підготовку і проведення відповідних виборів;
- 3) партія (організація партії), яка висунула кандидатів на відповідних виборах;
- 4) кандидат, зареєстрований для участі у відповідних виборах у порядку, встановленому цим Кодексом;
- 5) офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) - суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації, зареєстрований у порядку, встановленому цим Кодексом.

Уся організація та проведення виборів в Україні регламентована Виборчим кодексом України, який складається з чотирьох книг:

- 1) Загальна частина.
- 2) Вибори Президента України.
- 3) Вибори народних депутатів України.
- 4) Місцеві вибори.

У першій книзі закріплюються наступні розділи:

- 1) Поняття виборів.
- 2) Основні принципи виборчого права.
- 3) Виборчий процес.
- 4) Територіальна організація виборів.
- 5) Виборчі комісії.
- 6) Списки виборців.
- 7) Інформаційне забезпечення виборів.
- 8) Передвиборна агітація.
- 9) Офіційні спостерігачі.
- 10) Підготовка та проведення голосування.
- 11) Оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються виборчого процесу.
- 12) Зберігання виборчої та іншої документації і матеріальних цінностей.

ЛЕКЦІЯ 8.
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ПЛАН

1. Верховна Рада – парламент України.
2. Діяльність Верховної Ради України
3. Персональний склад Верховної Ради України.

8.1. Верховна Рада – парламент України

Верховна Рада України в системі органів державної влади

Верховна Рада України – це єдиний загальнонаціональний постійно діючий, колегіальний, виборний орган законодавчої влади, який здійснює представництво народу України в межах і у порядку, визначених Конституцією та законами України.

Конституційний склад і структура Верховної Ради України

Конституція України закріплює 450 народних депутатів. Сьогодні у Верховній Раді України працюють 422 народних депутати (немає депутатів від окупованих АРК та окремих регіонів Донецької та Луганської областей).

Структура Верховної Ради України:

- 1) Керівництво Верховної Ради України (Голова, його Перший заступник та Заступник).
- 2) Депутатські фракції та депутатські групи. **Депутатська фракція** – це група народних депутатів України, обраних за виборчим списком відповідної політичної партії (ч. IV п. 3.2.1 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17.09.2008 № 16-рп/2008). **Депутатська група** – це об'єднання позафракційних народних депутатів (виходячи з смислу ч. 4 ст. 59 Регламенту Верховної Ради

України, затвердженого Законом України № 1861-VI від 10 лютого 2010 р.).

Позафракційними визнаються депутати, які не увійшли до депутатської фракції, яких виключено або які вийшли із складу депутатської фракції (ч. 3 ст. 59 Регламенту). Депутатські фракції та групи можуть утворювати коаліцію депутатських фракцій або входити до опозиції.

- **Коаліція депутатських фракцій** – парламентська коаліція, що створюється за результатами виборів до Верховної Ради України на основі узгодження політичних позицій або депутатською фракцією, що отримала більше половини депутатських мандатів у Верховній Раді України і об'єднує більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.
- **Парламентська опозиція** – об'єднання народних депутатів України, які не підтримують офіційний курс Президента України та/або Кабінету міністрів України, та, як правило, не є членами політичної партії (блоку), що висунули кандидатуру діючого Президента України і не представлені у складі діючого Кабінету міністрів України. *На сьогодні немає законодавчої регламентації її статусу.*

3) **Комітети Верховної Ради України. Комітет Верховної Ради України** – орган Верховної Ради України, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Комітети Верховної Ради України від 4 квітня 1995 р.). Нині в Верховній Раді України діють 23 комітети.

4) **Тимчасові комісії (слідчі та спеціальні). Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України** – колегіальний тимчасовий орган Верховної Ради України, що утворюється з числа народних депутатів України, завданням якого є здійснення парламентського контролю шляхом проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» №

400-IX від 19 грудня 2019 року). **Тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України** – колегіальний тимчасовий орган Верховної Ради України, що створюється з числа народних депутатів України для підготовки і попереднього розгляду питань, а також для підготовки і доопрацювання проектів законів та інших актів Верховної Ради України на правах головного комітету, якщо предмет правового регулювання таких проектів не належить до предметів відання комітетів, утворених Верховною Радою України, крім випадку прийняття Верховною Радою України рішення про створення спеціальної комісії з правами головного комітету для продовження роботи над законопроектом про внесення змін до Конституції України (ч. 2 ст. 1 Закону України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» № 400-IX від 19 грудня 2019 року). На сьогодні у Верховній Раді України діють 8 тимчасових комісій.

5) **Апарат Верховної Ради України** є постійно діючим органом, який здійснює правове, наукове, організаційне, документальне, інформаційне, експертно-аналітичне, фінансове і матеріально-технічне забезпечення діяльності Верховної Ради України, її органів та народних депутатів України (п. 1 Положення про Апарат Верховної Ради України, затвердженого Розпорядженням Голови Верховної Ради України № 769 від 25 серпня 2011 р.). На сьогодні в Україні Апарат Верховної Ради України складається з 21 підрозділу.

Інституціями Верховної Ради України є також:

1. **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини** є посадовою особою, яка, на постійній основі, здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції (ст.ст. 1 і 4 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 року).

2. **Рахункова палата** є державним колегіальним органом, який від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до

Державного бюджету України та їх використанням (пп. 1 і 2 ст. 1 Закону України «Про Рахункову палату» № 576-VIII від 2 липня 2015 р.).

Функції і повноваження Верховної Ради України

Функції Верховної Ради України:

- 1) Законотворча функція (ст. 91 і 92 Конституції України).
- 2) Установча функція.
- 3) Контрольна функція.
 - Контроль за діяльністю Кабінету міністрів України.
 - Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та їх захист.
 - Бюджетно-фінансовий контроль.
 - Прийняття рішення Верховною Радою України про направлення запиту до Президента України.
 - Запит народного депутата України на сесії Верховної Ради України.
 - Парламентський контроль за діяльністю органів прокуратури.
 - Здійснення парламентського контролю з окремих питань безпосередньо або через тимчасові спеціальні та тимчасові слідчі комісії.

Повноваження – ст. 85 Конституції.

8.2. Діяльність Верховної Ради України

Основні форми діяльності Верховної Ради України

Діяльність Верховної Ради України – це визначений Конституцією України та законами України порядок здійснення українським парламентом своїх основних функцій і повноважень у певних організаційно-правових формах.

Коаліція.

Формування – ч. 7 ст. 83 Конституції.

В коаліційній угоді фіксуються узгоджені політичні позиції, що стали основою формування цієї коаліції, зокрема стосовно засад внутрішньої і зовнішньої політики, визначається політична спрямованість і принципи діяльності коаліції, а також порядок вирішення внутрішньоорганізаційних питань діяльності коаліції та порядок припинення її діяльності.

До коаліційної угоди додаються списки членів депутатських фракцій, що сформували коаліцію, з особистими підписами народних депутатів.

До складу коаліції можуть за своїм бажанням та за згодою коаліції ввійти інші депутатські фракції, приєднавшись до коаліційної угоди. Якщо ж депутатська фракція, що не є учасником коаліції, виявила бажання стати її учасником на умовах, відмінних від викладених у коаліційній угоді, за згодою коаліції всі її учасники укладають новий текст коаліційної угоди.

Повноваження – ч. 8 ст. 83.

Сесії.

Форми роботи Верховної Ради (ст. 9 Регламенту):

1. Верховна Рада проводить свою роботу сесійно. Сесії є чергові та позачергові.

2. Відкриття сесії Верховної Ради оголошується головуючим на пленарному засіданні на початку її першого пленарного засідання, закриття – по завершенні останнього пленарного засідання.

3. Кожна сесія Верховної Ради починається і завершується виконанням у залі засідань Верховної Ради Державного Гімну України.

4. Сесії Верховної Ради складаються із засідань Верховної Ради, засідань комітетів, тимчасових слідчих комісій і тимчасових спеціальних комісій, що проводяться у період між пленарними засіданнями, роботи народних депутатів у депутатських фракціях (депутатських групах) та з виборцями. Комітет, тимчасова спеціальна комісія чи тимчасова слідча комісія можуть проводити свої засідання одночасно з пленарними засіданнями Верховної Ради лише за процедурним рішенням Верховної Ради.

5. Засідання Верховної Ради можуть бути пленарними, урочистими, а також можуть проводитися у формі парламентських слухань

Пленарні засідання – це регулярні зібрання народних депутатів України у визначений час і у визначеному місці, що проводяться за встановленою процедурою. На них розглядаються питання, віднесені Конституцією України до повноважень Верховної Ради України, і приймаються відповідні рішення з цих питань шляхом голосування народних депутатів України (ч. VII п. 3 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України) від 17 жовтня 2002 року № 17-рп/2002).

Перша сесія – ч. 2 ст. 82 Конституції.

Перше засідання – ч. 3 ст. 82 Конституції.

Види сесій і їх тривалість – ч. 1 – 4 ст. 83 Конституції.

Розбивка сесій протягом місяця:

1. Перший і третій тиждень – пленарні засідання.
2. Другий тиждень – робота в комітетах, тимчасових комісіях та депутатських фракціях.
3. Четвертий тиждень – робота з виборцями.

Питання порядку денного на сесіях:

1. Питання, повністю підготовлені для розгляду Верховної Ради України і у встановленому порядку народними депутатами.
2. Питання, підготовку і доопрацювання яких Верховна Рада України доручає здійснити комітетам, тимчасовим комісіям, а також законопроекти, визначені Президентом України як невідкладні.

Види голосування:

1. Відкрите – за допомогою електронної системи «Рада» з фіксацією результатів голосування або за допомогою підняття руки чи шляхом подачі поіменних бюлетенів.

2. Таємне – за допомогою подачі бюлетеня (для рішень кадрового характеру).

Законодавчий процес в Україні

Законодавчий процес – це передбачений Конституцією і законами України порядок здійснення Верховною Радою України та іншими суб'єктами законодавчої діяльності (Президентом України та ін.) законодавчої функції та реалізації законодавчих повноважень.

Стадії законодавчого процесу:

1. Реалізація уповноваженим суб'єктом свого права законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції).
2. Розгляд законопроекту Верховною Радою України (ст. 102 Регламенту).
3. Підписання прийнятого закону (ч. I і II ст. 94 Конституції).
4. Факультативна стадія – повторний розгляд законів, повернутих Президентом України (ч. III і IV ст. 94 Конституції).
5. Офіційне оприлюднення та набрання чинності законом України (ст. 139 Регламенту).

Акти Верховної Ради України

Ч. 2 ст. 46 Регламенту

Закони.

Конституція України.

Закони України – нормативно-правові акти, які вилаються відповідно до Конституції та законів України Верховною Радою України, мають вищу юридичну силу і регулюють найважливіші суспільні відносини в країні.

Ст. 90 Конституції – законами *визначаються* (ч. I – 22 пункти), *встановлюються* (ч. II – 8 пунктів) і *оголошується* (ч. III – 1 пункт).

Підзаконні нормативно-правові акти.

Постанови Верховної Ради України приймаються з конкретних питань з метою здійснення її установчої, організаційної, контрольної та інших функцій на пленарних засіданнях більшістю голосів народних депутатів України.

Види:

1. Не містять положень нормативного характеру – набувають чинності з дня їх прийняття, якщо інше не передбачене самою постановою.
2. Містять положення нормативного характеру – набувають чинності з дня їх офіційного оприлюднення.

Політико-правові документи.

Резолюції.

Декларації.

Заяви та звернення – акти ненормативного характеру, які містять заклики до парламентів, інших вищих органів державної влади зарубіжних країн здійснити певні дії (або утриматися від здійснення певних дій) з метою підтримання миру, подальшого розвитку дво- та багатосторонніх відносин, усунення джерел ускладнення міжнародного становища в цілому чи двосторонніх відносин.

При цьому заяви та звернення можуть стосуватися не лише закордонних країн, а й подій в Україні.

8.3. Персональний склад Верховної Ради України

Конституційно-правовий статус народного депутата України

Народний депутат України – це обраний відповідно до українського законодавства представник Українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України.

Основні вимоги – ч. II ст. 76 і ст. 78 Конституції.

Присяга – ст. 79 Конституції.

Права народного депутата:

1. У Верховній Раді України (ст. 10 – 16 Закону України про статус народного депутата України № 2790-ХІІ від 17 листопада 1992 р.).
2. У взаємовідносинах із органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, об'єднаннями громадян України та іноземних держав (ст. 17 Закону).
3. У взаємовідносинах із засобами масової інформації, на забезпечення інформацією та на її використання (ст. 18 і 19 Закону).
4. Додаткові права (ст. 23 Закону – на транспортне забезпечення).

Обов'язки народного депутата – ст. 24 і 25 Закону.

Депутатська недоторканність – ст. 80 Конституції.

Припинення повноважень – ст. 81 Конституції.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Діяльність регламентується законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р.

Призначення на посаду – ст. 5 і 6 Закону.

Права та обов'язки – ст. 13 і 14 Закону.

Припинення повноважень – ст. 9 Закону.

Гарантії – ст. 20 Закону.

ЛЕКЦІЯ 9.
ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ
ПЛАН

1. Статус Президента України.
2. Становлення і розвиток інституту президентства в Україні.
3. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України.
4. Офіс Президента України, консультативні, дорадчі та інші органи і служби при Президентові України.

9.1. Статус Президента України

*Загальна характеристика конституційно-правового статусу
Президента України*

Згідно ст. 102 Конституції України, Президент України є:

- 1) Главою держави.
- 2) Гарантом:
 - Державного суверенітету і територіальної цілісності України.
 - Додержання Конституції України.
 - Прав і свобод людини і громадянина.
 - Реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Глава держави – це відносно, повністю або частково самостійний у правотворчій сфері вищий державний орган, що, уособлюючи єдність різних гілок влади в державі, представляє її всередині та за межами країни.

При цьому, *відносна самостійність* означає, що акти глави держави підлягають обов'язковому контрасигнуванню, а *повна* – конституція виключає таку необхідність. В умовах *часткової самостійності* одні акти глави держави обов'язково повинні контрасигнуватися, а інші – ні.

Президент України як глава держави – це частково самостійний у правотворчій сфері вищий одноосібний державний орган, що, уособлюючи єдність законодавчої, виконавчої та судової влади в державі, представляє її всередині та за межами країни.

Порядок виборів Президента України

Вибори Президента України – це форма безпосереднього народовладдя, зміст якої полягає у волевиявленні Українського народу щодо заміщення поста Президента України.

Процес виборів Президента України регламентується Другою книгою Виборчого кодексу України від 19 грудня 2019 року.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>

Згідно Конституції (ст. 103) та Кодексу (ст. 74), Президент України обирається на п'ять років на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування за мажоритарною системою абсолютної більшості.

При цьому, Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років.

Згідно ст. 76 Виборчого кодексу, вибори Президента України можуть бути черговими, позачерговими та повторними.

Чергові вибори Президента України проводяться у зв'язку із закінченням конституційного строку повноважень Президента України. Зазвичай вони відбуваються в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України.

Позачергові вибори Президента України проводяться у зв'язку з прийняттям відповідної постанови Верховної Ради України. Вони відбуваються в останню неділю дев'яностоденного строку з дня їх призначення Верховною Радою України.

Повторні вибори Президента України проводяться у таких випадках:

1) якщо до виборчого бюлетеня для голосування було включено не більше двох кандидатів на пост Президента України і жодного з них не було обрано;

2) у разі якщо після закінчення строку реєстрації кандидатів на пост Президента України не зареєстровано жодного кандидата;

3) якщо всі кандидати на пост Президента України, включені до виборчого бюлетеня, до дня виборів або до дня повторного голосування зняли свої кандидатури;

4) у разі якщо вибори Президента України визнані такими, що не відбулися;

5) якщо особа після її обрання не набула мандата у порядку та строк, встановлені Конституцією України та Виборчим Кодексом.

Згідно ч. 6 ст. 78 Виборчого кодексу, повторні вибори Президента України відбуваються в останню неділю дев'яностоденного строку з дня прийняття постанови Верховної Ради України про призначення повторних виборів.

Сам же виборчий процес включає такі *етапи*:

1) висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України;

2) утворення окружних та дільничних виборчих комісій;

3) проведення передвиборної агітації;

4) утворення спеціальних виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі;

5) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення;

6) голосування у день виборів Президента України;

7) підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків голосування і результатів виборів Президента України та їх офіційне оголошення;

8) припинення повноважень окружних та дільничних виборчих комісій.

У разі необхідності виборчий процес може включати також такі етапи:

1) повторне голосування;

2) підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків повторного голосування і результатів виборів Президента України та їх офіційне оголошення.

Виборчий кодекс також передбачає можливість внесення грошової застави.

Згідно ст. 101 Кодексу, грошова застава вноситься партією, яка висунула кандидата на пост Президента України, або кандидатом на пост Президента України, висунутим шляхом самовисування, у безготівковому порядку на спеціальний рахунок Центральної виборчої комісії (після початку виборчого процесу та до подання документів до Центральної виборчої комісії для реєстрації) в розмірі шістсот п'ятдесяти мінімальних заробітних плат, встановлених на день початку виборчого процесу. При цьому, реквізити рахунку для внесення грошової застави не пізніш як у перший день виборчого процесу розміщуються Центральною виборчою комісією на її офіційному веб-сайті.

Грошова застава повертається суб'єкту її внесення (партії чи кандидату на пост Президента України) у разі, якщо відповідного кандидата визнано обраним Президентом України або включено до виборчого бюлетеня для повторного голосування, або у разі прийняття Центральною виборчою комісією рішення про відмову в реєстрації кандидата на пост Президента України. В інших випадках грошова застава не повертається і перераховується до державного бюджету.

У разі прийняття Центральною виборчою комісією рішення про відмову в реєстрації кандидата на пост Президента України внесена грошова застава у п'ятиденний строк з дня прийняття такого рішення перераховується суб'єкту внесення грошової застави (відповідно на рахунок партії або рахунок, зазначений кандидатом на пост Президента України).

При цьому, грошову заставу жодним чином не можна вважати варіантом майнового цензу. Зокрема, саме це впливає з рішення Конституційного суду України № 2-рп/2002 від 30 січня 2002 року.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-02>

Функції та повноваження Президента України

Функції Президента України – це основні напрями або види його діяльності, які виражають суть та призначення цього інституту, його роль і місце у суспільстві.

Виходячи із статусу Президента України як глави держави, усі його функції можна поділити на *загальні* (представницька та правотворча) та *особливі* (гарантійна та виконавча).

Повноваження Президента України – це його права та обов’язки.

Усі повноваження Президента України можна поділити на конституційні та звичайні.

Конституційні повноваження Президента України регламентовані в ч. І ст. 106 Конституції України.

Звичайні повноваження Президента України встановлюються поточним українським законодавством – Законами України «Про оборону» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>), «Про національну безпеку» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>) тощо.

Правові акти Президента України

Згідно ч. III ст. 106 Конституції України, Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов’язковими до виконання на території України.

При цьому, виходячи із того, що Президент України є частково самостійним у сфері правотворчості, його окремі акти потребують **контрасигнування** – *скріплення підписами Прем’єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання* (ч. IV ст. 106 Конституції України).

Згідно ч. III ст. 106 Конституції, це акти, видані в рамках реалізації повноважень, передбачених пунктами 5 («призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав»), 18 («очолює Раду національної безпеки і оборони України») та 21 («приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі

місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації – з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України»).

За правовою природою не існує чітких відмінностей між указами та розпорядженнями. Зазвичай укази можуть бути як нормативно-правовими, так і індивідуально-правовими. Розпорядження ж мають лише індивідуально-правовий або індивідуально-організаційний характер. При цьому, розпорядження завжди контрастні, а укази – не завжди. Водночас, і укази, і розпорядження можуть бути як разовими, так і довготривалими.

Дострокове припинення повноважень Президента України

Згідно ч. II ст. 108 Конституції України, повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

- 1) відставки;
- 2) неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 3) усунення з поста в порядку імпічменту;
- 4) смерті.

При цьому, відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України, а неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду – за зверненням Верховної Ради України, і медичного висновку.

Імпічмент – це процедура притягнення Верховною Радою України до відповідальності Президента України у випадку вчинення ним державної зради або будь-якого іншого злочину.

В Україні процедура імпічменту регламентована ст. 111 Конституції України та Законом України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» № 39-IX від 10 вересня 2019 року.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-20>

9.2. Становлення і розвиток інституту президентства в Україні

Становлення інституту президентства в Україні

Доба становлення інституту президентства в Україні знає три етапи:

- 1) Президент України «є найвищою посадовою особою Української держави і главою виконавчої влади» (ст. 1 чинного на сьогодні Закону Української РСР «Про Президента Української РСР»).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-12>
- 2) Президент України «є главою держави і главою виконавчої влади України» (Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 8 червня 1995 року).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80>
- 3) Президент України «є главою держави» (Конституція України від 28 червня 1996 року).

Розвиток інституту президентства в Україні

Розвиток інституту президентства в Україні відбувався протягом чотирьох етапів:

- 1) Президент України в умовах президентсько-парламентської республіки (28 червня 1996 року – 31 грудня 2005 року).
- 2) Президент України в умовах парламентсько-президентської республіки (1 січня 2006 року – 30 вересня 2010 року).
- 3) Президент України в умовах президентсько-парламентської республіки (30 вересня 2010 року – 21 лютого 2014 року).
- 4) Президент України в умовах парламентсько-президентської республіки (з 21 лютого 2014 року).

9.3. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України

Поняття та персональний склад Ради національної безпеки та оборони України

Рада національної безпеки та оборони (РНБО) України є допоміжним органом при Президентові України зі спеціальною компетентністю, діяльність якого дозволяє главі нашої держави повно й ефективно забезпечувати правовий режим національної безпеки та оборони.

Правовий режим РНБО регламентується Конституцією України (ст. 107) та Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» № 183/98-ВР від 5 березня 1998 року.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80>

Персональний склад РНБО – ст. 6 Закону.

Функції Ради національної безпеки та оборони України

Функції РНБО – ст. 3 Закону.

Компетенція РНБО – ст. 4 Закону.

9.4. Офіс Президента України, консультативні, дорадчі та інші органи і служби при Президентові України.

Офіс Президента України

Офіс Президента України – це постійно діючий допоміжний орган, утворений Президентом України з метою організаційного, правового, консультативного, інформаційного, експертно-аналітичного та іншого забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень.

Правовий статус Офісу Президента України регламентовано Положенням про Офіс Президента України, затвердженим Указом Президента України № 436/2019 від 25 червня 2019 року.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019>

Консультативні, дорадчі та інші органи і служби при Президентові України

Державне управління справами – це підпорядкований Президентові України спеціальний державний орган з матеріально-технічного, соціально-побутового та іншого забезпечення діяльності Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України, інших державних органів.

Правовий статус Державного управління справами регламентується Положенням про Державне управління справами, затвердженим Указом Президента України № 1180/2002 від 17 грудня 2002 року.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1180/2002>

До структури ДУС, поміж іншим, входить Національний інститут стратегічних досліджень, клінічна лікарня «Феофанія» та інші установи і підприємства.

До консультативних, дорадчих та інших органів і служб при Президентові України на сьогодні відносять такі інституції як Громадська гуманітарна рада, Дорадча міжнародна рада реформ, Комісія державних нагород та геральдики, Комітет з економічних реформ, Координаційний центр з упровадження економічних реформ, Міжнародна дорадча рада, Національна інвестиційна рада України, Національна рада з питань антикорупційної політики при Президенті України, Національна рада реформ, Національна тристороння соціально-економічна рада, Національний антикорупційний комітет України, Об'єднаний комітет з питань розвідувальної діяльності при Президентові України, Рада з питань розвитку Національного культурно-мистецького та музейного комплексу «Мистецький арсенал», Рада регіонального розвитку та Фонд Президента України з підтримки освітніх та наукових програм для молоді.

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F:%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE-%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%87%D1%96_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%B8_%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

ЛЕКЦІЯ 10.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ВТІЛЕННЯ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

ПЛАН

1. Поняття органів виконавчої влади та їх система.
2. Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі органів виконавчої влади України.
3. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади.
4. Місцеві органи державної виконавчої влади.

10.1. Поняття органів виконавчої влади та їх система

Виконавча влада та її органи: загальна характеристика

Виконавча влада – це самостійна гілка державної влади, зміст діяльності якої визначається реалізацією Конституції України, законів України, указів Президента України, формуванням і здійсненням державної політики в усіх сферах соціально-економічного, гуманітарного, екологічного, інформаційного, інноваційного життя суспільства й держави та здійснення ефективного державного управління в інтересах людини й задля реалізації її конституційних прав і свобод.

Виконавча влада втілюється в системі органів виконавчої влади, які за формою діяльності є колегіальними.

Органи виконавчої влади – це система центральних та місцевих, одноособових і колегіальних органів державної виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції на чолі з Кабінетом Міністрів України, що, відповідно до Конституції та законів України, забезпечують виконання Конституції України, законів України, указів Президента України, постанов Верховної Ради України в найважливіших сферах суспільного і державного життя України.

Конституційно-правовий статус органів виконавчої влади в Україні – це суспільні відносини, урегульовані Конституцією та законами України, які

виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з організацією та діяльністю органів виконавчої влади в Україні.

Класифікація органів виконавчої влади

За суб'єктами діяльності:

1. Кабінет Міністрів України.
2. Центральні органи виконавчої влади (міністерства, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом).
3. Місцеві органи виконавчої влади (обласні та районні державні адміністрації, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, а також територіальні органи міністерств, державних комітетів та центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом).

За походженням:

1. Первинні – формують всю систему органів виконавчої влади та організують її діяльність (Кабінет Міністрів України).
2. Похідні – виконують окремі функції в тій чи іншій сфері суспільного життя (усі інші центральні та місцеві органи виконавчої влади).

За порядком організації та діяльності:

1. Колегіальні – органи, що приймають рішення колегіально (Кабінет Міністрів України).
2. Єдиначальні – органи, де рішення приймає посадова особа, яка є керівником цього органу (міністерства, державні комітети).

За характером компетенції:

1. Органи загальної компетенції – органи виконавчої влади, діяльність яких охоплює всі сфери суспільних відносин (Кабінет Міністрів України).
2. Органи галузевої компетенції – органи виконавчої влади, діяльність яких охоплюється конкретною сферою суспільних відносин (МОЗ, МО).

3. Органи міжгалузевої компетенції – органи виконавчої влади, компетенція яких характеризується багатогранністю і охоплює кілька сфер суспільного життя (Міністерство фінансів України).
4. Органи спеціальної компетенції – органи виконавчої влади зі спеціальним статусом (Антимонопольний комітет України).

За часом дії:

1. Постійні – діють безперервно (Кабінет Міністрів, міністерства, державні адміністрації тощо).
2. Тимчасові – спеціально створені органи для вирішення окремих суспільно важливих питань (подолання наслідків природних катаклізмів тощо).

За назвою: кабінет, рада, міністерство, державний комітет, комісія, служба, агентство, інспекція тощо.

10.2. Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі органів виконавчої влади України

Поняття, персональний склад та організація роботи Кабінету Міністрів України

Кабінет міністрів України – це вищий орган виконавчої влади в Україні, який, відповідно до Конституції та законів України, здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства й інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів, є відповідальним перед Президентом України та Верховною Радою України, а також підконтрольний та підзвітний Верховній Раді України.

Правові засади діяльності регулюються як Конституцією України, так і спеціальним Законом України «Про Кабінет Міністрів України» № 794-VII від 27 лютого 2014 року.

Персональний склад Кабінету Міністрів України регламентовано статтею 6 Закону. Це: Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри та міністри України.

Організація роботи Кабінету Міністрів регламентована статтями 41 – 52 Закону.

Порядок формування Кабінету Міністрів України

Призначення прем'єр-міністра – ч. II і III ст. 114 Конституції і ст. 8 Закону.

Призначення міністрів оборони та зовнішніх справ – ч. IV ст. 114 Конституції та ч. 4 ст. 9 Закону.

Призначення усіх інших міністрів – ч. IV ст. 114 Конституції та ст. 9 (без ч. IV) Закону.

Функції, повноваження та відповідальність Кабінету Міністрів України

Функції та повноваження уряду – стаття 116 Конституції України та ст. 20 Закону.

Крім того, повноваження уряду закріплені розділами 5 – 8 Закону.

Відповідальність – ч. II ст. 113 Конституції, ч. 3 ст. 1 і ст. 45 Закону.

Припинення повноважень Кабінету міністрів України

Ст. 13 Закону – колективне припинення повноважень.

Ст. 18 Закону – індивідуальне припинення повноважень.

10.3. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади

Статус міністерств та інших центральних органів виконавчої влади

Регламентуються Конституцією України, законом України «Про центральні органи виконавчої влади» № 3166-VI від 17 березня 2011 р., Указом Президента України № 1572/99 від 15 грудня 1999 р. «Про систему центральних органів виконавчої влади».

Згідно ч. V п. 1 Указу, до центральних органів виконавчої влади належать міністерства, державні комітети (державні служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

Міністерство є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Кабінетом Міністрів України сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України Конституцією та законами України (ст. 6 Закону).

Державний комітет (державна служба) – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовує і координує Прем'єр-міністр України або один із віце-прем'єр-міністрів чи міністрів (ч. VII п. 1 Указу).

Центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом – очолюваний спеціальним головою орган державної виконавчої влади, що має визначені Конституцією та законодавством України особливі завдання та повноваження, щодо нього може встановлюватись спеціальний порядок утворення, реорганізації, ліквідації, підконтрольності, підзвітності, а також призначення і звільнення керівників та вирішення інших питань (виходячи з ч. VIII п. 1 Указу).

Згідно ч. 1 ст. 24 Закону, до центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом належать:

1. Антимонопольний комітет України.
2. Фонд державного майна України.
3. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг.
4. Державний комітет телебачення і радіомовлення України.

Структура міністерств та інших центральних органів виконавчої влади

Основною структурною одиницею міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади є департамент.

Департамент – це основний (найбільший) структурний підрозділ центрального апарату міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади багатогалузевого або функціонального спрямування, що утворюється для виконання окремих завдань.

Департамент очолюється директором, якого призначає міністр.

В структурі департаменту можуть існувати управління, відділи чи сектори, які здійснюють окремі функції департаментів.

Іншим важливим елементом структури є секретаріат.

Секретаріат міністерства або іншого центрального органу виконавчої влади – це постійно діючий структурний підрозділ, що забезпечує організаційне, правове, інформаційно-аналітичне, матеріально-технічне та інші питання діяльності міністерств або інших центральних органів виконавчої влади.

Крім того, Кабінет Міністрів України у складі міністерств може створювати урядові органи – служби, інспекції та агентства (ч. 2 ст. 17 Закону).

10.4. Місцеві органи державної виконавчої влади.

Конституційно-правовий статус місцевих органів державної виконавчої влади

Місцеві державні адміністрації – це система обласних і районних державних адміністрацій, а також Київської міської державної адміністрації, які, згідно з чинним законодавством України, здійснюють виконавчу владу у відповідних адміністративно-територіальних одиницях.

Статус місцевих державних адміністрацій регламентується статтями 118 і 119 Конституції України, а також Законом України № 586-XIV від 9 квітня 1999 р. «Про місцеві державні адміністрації».

Конституційно-правовий статус Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим

Статус місцевих державних адміністрацій регламентується статтею 139 Конституції України, а також Законом України № 1524-III від 2 березня 2000 р. «Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим».

Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим є державним органом, утвореним відповідно до Конституції України з метою сприяння виконанню в Автономній Республіці Крим повноважень, покладених на Президента України (ст. 1 Закону).

Відповідно до ст. 6 Закону, Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим, поміж іншим:

1) вивчає стан виконання в Автономній Республіці Крим Конституції і законів України, указів і розпоряджень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, вживає заходів до забезпечення належного виконання актів законодавства України Верховною Радою Автономної Республіки Крим і Радою міністрів Автономної Республіки Крим, районними державними адміністраціями і органами місцевого самоврядування в Автономній Республіці Крим;

2) сприяє додержанню конституційних прав і свобод людини і громадянина та досягненню міжнаціональної злагоди, соціально-економічної і політичної стабільності в Автономній Республіці Крим;

3) аналізує нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим та Ради міністрів Автономної Республіки Крим щодо їх відповідності Конституції та законам України і в разі потреби вносить пропозиції про зміни, скасування або зупинення їх дії;

4) готує і подає на розгляд Президентіві України аналітичні матеріали з питань розвитку соціально-економічних та політичних процесів в Автономній Республіці Крим;

5) сприяє Президентіві України у вирішенні кадрових питань в Автономній Республіці Крим;

б) аналізує практику діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, релігійних організацій в Автономній Республіці Крим, сприяє їх взаємодії з органами державної влади України, а також узагальнює відомості про громадську думку щодо економічної та соціальної ситуації в Автономній Республіці Крим, інформує Президента України з цих питань.

ЛЕКЦІЯ 11.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ПЛАН

1. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юстиції.
2. Склад і порядок формування Конституційного Суду України.
3. Функції і повноваження Конституційного Суду України.
4. Структура і організація діяльності Конституційного Суду України.

11.1. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юстиції

Загальна характеристика конституційної юстиції

Конституційна юстиція – це сукупність судів спеціальної (конституційної) або судів загальної юрисдикції та їхніх функцій щодо вирішення питання відповідності різних нормативно-правових або тільки законодавчих актів конституції.

Існує три *моделі* конституційної юстиції:

- 1) Мусульманське-традиційна (Іран, Лесото, Мавританія та ін.) – передбачає здійснення конституційної юстиції вищими релігійними або традиційними органами (ради духовенства, ради вождів).
- 2) Американська (США, країни Латинської Америки та Британської співдружності націй) – здійснення конституційної юстиції судами (як привило – верховними) загальної юрисдикції.
- 3) Австрійська (країни континентальної Європи) – ґрунтується на формуванні спеціальних органів конституційної юстиції – конституційних судів, конституційних рад тощо.

В Україні діє саме австрійська система.

Поняття і юрисдикція Конституційного Суду України

Конституційний Суд України – це орган конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України (ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Правові засади формування та функціонування Конституційного Суду України регламентовані:

1. Конституцією України (розділ XII).
2. Законом України «Про Конституційний Суд України» № 2136-VIII від 13 липня 2017 р.
3. Регламент Конституційного Суду України, ухвалений на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України Постановою Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року № 1-пс/2018.

11.2. Склад і порядок формування Конституційного Суду України

Склад Конституційного Суду України

Склад Конституційного Суду України – ст. 9 Закону України «Про Конституційний Суд України» і ч. I і II ст. 148 Конституції України.

Порядок формування Конституційного Суду України

Порядок формування Конституційного Суду України – ст. 148 (ч. III і далі) Конституції України і статті 11 – 17 Закону України «Про Конституційний Суд України».

11.3. Функції і повноваження Конституційного Суду України

Функції Конституційного Суду України

Функції Конституційного Суду України – це визначені Конституцією та законами України магістральні напрями діяльності Конституційного Суду України щодо розв’язання конфліктних ситуацій між різними гілками влади, захист конституційних прав і свобод людини і спеціальний правовий захист Конституції України.

Види функцій:

- 1) Функція конституційного контролю – Конституційний Суд України визначає конституційність законів та інших правових актів, тобто контролює їх відповідність Конституції України.
- 2) Функція офіційного тлумачення – Конституційний Суд України дає офіційне тлумачення Конституції та законів України, рішення щодо чого є обов’язковим для всіх суб’єктів конституційного права.
- 3) Функція правової охорони та захисту Конституції України – Конституційний Суд України здійснює цілеспрямовану діяльність щодо вирішення питань про конституційність законів та інших правових актів і, тим самим, упереджує порушення Конституції України та скасовує зазначені акти як неконституційні.
- 4) Арбітражна функція – Конституційний Суд України забезпечує баланс між гілками державної влади.
- 5) Формування правосвідомості учасників конституційного процесу – Конституційний Суд України через свої рішення здійснює істотний вплив на формування правової психології і культури громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, національні, політичні, релігійні та інші суспільні групи.
- 6) Здійснення конституційного правосуддя.
- 7) Унеможливлення конституційних конфліктів та протистоянь тощо.

Повноваження Конституційного Суду України

Повноваження Конституційного Суду України – це встановлені Конституцією та законами України обсяги правосуб'єктності Конституційного Суду України, тобто його унормовані права і обов'язки щодо реалізації покладених на нього завдань і функцій.

Повноваження Конституційного Суду України – ст. 7 і 8 Закону України «Про Конституційний Суд України».

11.4. Структура і організація діяльності Конституційного Суду України.

Структура Конституційного Суду України

Організаційна структура Конституційного Суду України – ст. 32 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Органи Суду:

- 1) Велика палата (ст. 35 Закону України «Про Конституційний Суд України»).
- 2) Сенат (ст. 36 Закону України «Про Конституційний Суд України»).
- 3) Колегія (ст. 37 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Представницькі, організаційні та розпорядчі функції здійснюють:

- 1) Голова Конституційного Суду України (ст. 33 Закону України «Про Конституційний Суд України»).
- 2) Заступник голови Конституційного Суду України (ст. 34 Закону України «Про Конституційний Суд України»).
- 3) Секретарі колегій (ст. 38 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Організація діяльності Конституційного Суду України

Основним видом діяльності Конституційного Суду України є здійснення конституційного судочинства, яке складається з трьох стадій:

- 1) Звернення до Конституційного Суду України.

- 2) Проведення у справах у Конституційному Суді України, за якими відкрите конституційне провадження.
- 3) Прийняття рішень і висновків Конституційного Суду України.

Форми звернення до Конституційного Суду України:

- 1) Конституційне подання (статті 51 і 52 Закону України «Про Конституційний Суд України»).
- 2) Конституційне звернення (статті 53 і 54 Закону України «Про Конституційний Суд України»).
- 3) Конституційна скарга (статті 55 і 56 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Розгляд справ регламентовано розділами 10 – 12 Закону України «Про Конституційний Суд України».

По завершенні процесу Конституційним Судом України видаються відповідні акти (глава 13 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

ЛЕКЦІЯ 12.
СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ
ПЛАН

1. Конституційні основи судової влади в Україні.
2. Суд в Україні: структурно-функціональна характеристика.
3. Конституційно-правовий статус суддів в Україні.

12.1. Конституційні основи судової влади в Україні

Загальна характеристика судової влади

Судова влада – специфічна гілка єдиної державної влади, яка має власну виключну компетенцію щодо розгляду юридично значущих справ, що мають правові наслідки, і реалізуються виключно конституційними органами (судами) в межах закону та спеціальних (судових) процедур.

Згідно ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 2 червня 2016 року, судова влада в Україні, відповідно до конституційних засад поділу влади, здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. При цьому, судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур.

Конституційні засади судочинства в Україні

Судочинство – процесуальна форма здійснення правосуддя та діяльність суду, що пов'язана з розглядом і вирішенням цивільних, кримінальних та інших судових справ.

За загальним правилом (ч. 3 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI від 7 липня 2010 року, який на сьогодні практично втратив чинність, за винятком окремих положень), судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

При цьому, на сьогодні, категорія «суд загальної юрисдикції» втратила своє значення і ніяк не регламентується вітчизняним законодавством.

Отже, можна констатувати, що судочинство в Україні здійснюється судами.

Конституційні засади судочинства в Україні закріплені в розділі VIII (статтях 124 – 131) Конституції України.

Конституційно-правовий статус Вищої Ради Правосуддя

Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Конституційний статус Вищої ради правосуддя закріплюється у ст. 131 Конституції України.

Правовий статус Вищої ради правосуддя регламентується законами України:

- 1) «Про Вищу раду правосуддя» № 1798-VIII від 21 грудня 2016 року.
- 2) «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 2 червня 2016 року.

12.2. Суд в Україні: структурно-функціональна характеристика

Поняття і система судоустрою

Судоустрій – це судова система держави.

Система судоустрою – ч. 3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Систему судоустрою складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;

3) Верховний Суд.

Для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

Вищими спеціалізованими судами є (ч. 2 ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»):

- 1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності;
- 2) Вищий антикорупційний суд.

Завдання і функції судів в Україні

Завдання суду – ст. 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Функції судів – це основні напрями та види діяльності судів щодо здійснення правосуддя, тобто розгляд і вирішення цивільних, господарських, адміністративних та кримінальних справ, що здійснюється професійними суддями на підставах, у межах та порядку, передбачених Конституцією і законами України.

Функції:

За суб'єктами здійснення правосуддя:

- 1) Функції Верховного Суду України.
- 2) Функції вищих спеціалізованих судів України.
- 3) Функції апеляційних судів.
- 4) Функції місцевих судів.

За об'єктами правосуддя та формами здійснення судочинства:

- 1) Функція цивільного правосуддя.
- 2) Функція кримінального правосуддя.
- 3) Функція господарського правосуддя.
- 4) Функція адміністративного правосуддя.
- 5) Функція розгляду справи про адміністративне правосуддя.

За способами правосуддя:

- 1) Правозастосовна функція.
- 2) Нормотворча функція.

- 3) Правозахисна функція.
- 4) Представницька функція.
- 5) Функція організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного та соціального забезпечення діяльності судів.

За терміном (часом) здійснення функцій:

- 1) Постійна функція.
- 2) Тимчасова функція.

За територією здійснення функцій:

- 1) Загальнодержавні функції.
- 2) Місцеві функції.

Повноваження судів в Україні

Повноваження судів – це визначена чинним законодавством України система прав і обов'язків щодо реалізації їх функцій.

Повноваження адміністративних судів регламентуються Кодексом адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року.

Повноваження господарських судів врегульовані Господарським процесуальним кодексом України від 6 листопада 1991 р.

Повноваження місцевих загальних судів закріплені в ст. 22 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Повноваження апеляційних загальних судів передбачені в ст. 27 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Повноваження Вищого спеціалізованого суду України регламентовані ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Повноваження Верховного Суду України врегульовані в ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

12.3. Конституційно-правовий статус суддів в Україні.

Поняття та правовий статус судді в: загальна характеристика

Суддя – це призначена чи обрана посадова особа органу судової влади, як одноособово чи колегіально здійснює правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства на оплачуваній основі.

Конституційно-правовий статус суддів є унормованою Конституцією та законами України системою юридичних елементів (правосуб'єктність судді, його права та обов'язки, функції, відповідальність, гарантії діяльності), які визначають сутність і зміст діяльності судді, а також його призначення в механізмі конституційно-правового регулювання.

Правовий статус судді характеризує обсяг правових можливостей, певну міру свободи поведінки носія судової влади. За своєю сутністю він є спеціальним різновидом професійного статусу, оскільки йдеться про виняткові правові можливості посадової особи судової влади, якій надаються відповідні правові можливості для ефективного здійснення професійної діяльності. Водночас, позаслужбова правосуб'єктність судді нічим не відрізняється від соціальних ролей будь-якого іншого представника соціуму.

Структура конституційно-правового статусу судді, тобто його внутрішня побудова, містить у собі: принципи діяльності суддів; функції суддів; правосуб'єктність суддів; права і обов'язки суддів; професійний статус суддів; соціальні та правові гарантії діяльності суддів.

Основні функції, правосуб'єктність, відповідальність та гарантії діяльності судді

Основними функціями судді є захист конституційних прав і свобод людини, а також законних інтересів юридичних осіб у порядку здійснення цивільного, кримінального, господарського та адміністративного судочинства.

Серцевиною конституційно-правового статусу судді є його права та обов'язки, які опосередковують зміст правосуб'єктності судді.

Права та обов'язки судді – ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Важливим елементом конституційно-правового статусу суддів є їх відповідальність.

Як громадяни України, судді можуть нести кримінальну, адміністративну та цивільну відповідальність у порядку, передбаченому законом. Водночас, в якості судді, вони можуть нести дисциплінарну відповідальність, передбачену статтями 106 – 111 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Заключним елементом конституційно-правового статусу судді є **гарантії його статусу та діяльності** – система загальних і спеціально-правових способів та засобів забезпечення здійснення суддею встановлених Конституцією та законами України завдань, функцій та повноважень.

Зазначені гарантії судді визначаються як принципами його діяльності (статті 48 – 50 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), так і організаційним забезпеченням суддів, встановленим статтями 135 – 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

ЛЕКЦІЯ 13.

ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА УКРАЇНИ

ПЛАН

1. Поняття та завдання Прокуратури України.
2. Функції та повноваження Прокуратури України.
3. Адвокатура в Україні.

13.1. Поняття та завдання Прокуратури України

Поняття, принципи організації та діяльності Прокуратури України

Прокуратура – це орган держави, який здійснює нагляд за виконанням законів, кримінальне переслідування і підтримання обвинувачення у суді.

Правові засади організації та діяльності прокуратури в Україні регламентовані Законом України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14 жовтня 2014 року.

Відповідно до ст. 3 закону «Про прокуратуру», принципами організації та діяльності Прокуратури України є:

- 1) верховенство права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю;
- 2) законність, справедливість, неупередженість та об'єктивність;
- 3) територіальність;
- 4) презумпція невинуватості;
- 5) незалежність прокурорів, яка передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків;
- 6) політична нейтральність прокуратури;
- 7) недопустимість незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади;

8) повага до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом;

9) прозорість діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання;

10) неухильне дотримання вимог професійної етики та поведінки.

Структура Прокуратури України

Структура Прокуратури України регламентована ч. 1 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру». Відповідно, вона складається з:

- 1) Офісу Генерального прокурора;
- 2) обласних прокуратур;
- 3) окружних прокуратур;
- 4) Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

13.2. Функції та повноваження Прокуратури України

Функції Прокуратури України

Функції прокуратури регламентовані 131¹ Конституції України і ст. 2 Закону України «Про прокуратуру».

Зазначеними функціями є наступні:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законодавством України;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Повноваження Прокуратури України

За рівнем структури прокуратури України, її елементи мають відповідні повноваження.

Зокрема, повноваження офісу Генерального прокурора України закріплені в ст. 8 Закону України «Про прокуратуру».

Статус обласних прокуратур регламентовано ст. 10 Закону України «Про прокуратуру».

Статус окружних прокуратур – ст. 12 Закону України «Про прокуратуру».

В Сумській області фактично існує п'ять окружних (місцевих) прокуратур: Конотопська, Охтирська, Роменська, Сумська та Шосткінська.

Повноваження спеціалізованої антикорупційної прокуратури та її очільника визначаються в ст. 8¹ Закону України «Про прокуратуру».

Повноважним втіленням прокуратур є їхні очільники – Генеральний прокурор, обласні та окружні прокурори.

Відповідно їх повноваження також регламентовані Законом України «Про прокуратуру»: повноваження Генерального прокурора закріплені в ст. 9, обласного – в ст. 11, а окружного – в ст. 13.

Акти органів прокуратури

Усі акти органів прокуратури поділяються на регламентарні та процесуальні.

Регламентарними актами органів прокуратури є накази Генерального прокурора (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про прокуратуру») і акти керівників обласних та окружних прокуратур.

Процесуальними актами органів прокуратури є:

1) скарга, позов, заява та подання, регламентовані ст. 24 Закону України «Про прокуратуру»;

2) письмові вказівки органам, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство (ст. 25 Закону України «Про прокуратуру») та щодо додержання встановлених законодавством порядку та умов тримання осіб у місцях тримання затриманих, попереднього ув'язнення, установах, в яких засуджені відбувають покарання, установах, де перебувають особи, щодо яких застосовані примусові заходи медичного або виховного характеру, та будь-яких інших місцях, до яких доставлено осіб з метою складення протоколу про адміністративне правопорушення чи в яких особи примусово тримаються згідно з судовим рішенням або рішенням адміністративного органу (ч. 4 ст. 26 Закону України «Про прокуратуру»).

13.3. Адвокатура в Україні.

Конституційні засади організації та діяльності адвокатури в Україні

Адвокатура – добровільне професійне об'єднання юристів, покликане сприяти захистові прав і свобод громадян певної країни, іноземних громадян, осіб без громадянства та юридичних осіб, представляти їхні інтереси, надавати їм іншу юридичну допомогу.

Конституційні засади організації та діяльності адвокатури в Україні закріплені в ст. 131² Конституції України.

Організація та діяльність адвокатури в Україні

Правові засади організації та діяльності адвокатури в Україні регламентовано Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 5076-VI від 5 липня 2012 року.

Відповідно до ст. 2 зазначеного закону:

Адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової

допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому законом.

При цьому, **адвокатом** може бути лише фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, як правило, пройшла стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

ЛЕКЦІЯ 14.
КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ
УКРАЇНИ

ПЛАН

1. Поняття територіального устрою України.
2. Система адміністративно-територіального устрою України.
3. Автономна Республіка Крим – територіальна автономія у складі України.
4. Конституційний статус столиці України – міста-героя Києва.

14.1. Поняття територіального устрою України

Поняття та види територіального устрою

Територія держави – це простір, зафіксований державним кордоном, на який поширюється суверенітет держави.

Територіальний устрій – це порядок організації держави з її розмежуванням на складові територіальні частини.

Види територіального устрою:

- 1) **Політико-територіальний** – поділ території держави на окремі складові частини (характерний для федерацій).
- 2) **Адміністративно-територіальний** – внутрішній поділ держави на адміністративно-територіальні одиниці (характерний для унітарних держав).

Адміністративно-територіальна одиниця – це компактна частина єдиної території України, що є просторовою основою для організації і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування (Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/2001 від 13 липня 2001 року у справі № 1-39/2001 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-01#n54>).

Територіальний устрій України – це передбачений Конституцією та законами України порядок організації Української держави з її чітким розмежуванням на адміністративно-територіальні одиниці.

Система адміністративно-територіального устрою України – це сукупність адміністративно-територіальних одиниць (Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села), що становлять основу територіального устрою України.

Рівні адміністративно-територіального устрою України:

- 1) Автономна Республіка Крим, області та міста зі спеціальним статусом – м. Київ і м. Севастополь.
- 2) Райони, міста республіканського (Автономна Республіка Крим) та обласного значення.
- 3) Міста районного значення, селища, села.

Принципи територіального устрою України

Принципи територіального устрою – ст. 132 Конституції України.

Принцип єдності та цілісності державної території означає, що адміністративно-територіальні одиниці України перебувають в нерозривному взаємозв'язку та визначаються внутрішньою єдністю в межах державного кордону України.

Державний кордон України – це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України - суші, вод, надр, повітряного простору (ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» № 1777-ХІІ від 4 листопада 1991 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>).

Принцип поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади проявляється у розмежуванні організації та діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до Конституції і законів України.

Принцип збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій означає, що держава забезпечує і гарантує право територіальних громад, які, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних

особливостей, етнічних та культурних традицій умовно об'єднуються в певні регіони, вирішувати політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) й інші проблеми згідно з інтересами територіальних громад.

14.2. Система адміністративно-територіального устрою України

Регіональний поділ України

Автономна Республіка Крим – адміністративно-територіальна одиниця України зі спеціальним правовим статусом, невід'ємна складова частина України, що вирішує, в межах Конституції та законів України, питання, віднесені до її відання.

Область – адміністративно-територіальна одиниця, що сформувалася у межах території України під впливом історичних, географічних, економічних та інших чинників і характеризується певною самостійністю при вирішенні соціальних, економічних та культурних питань, а також при здійсненні регіональної політики (в Україні 24 області).

Район – частина території області, територіально-просторова межа територіальних громад, що створюється з метою інтеграції економіки, промисловості, транспорту і зв'язку, торгівлі, соціально-культурних закладів територіальних громад сіл, селищ і міст в єдину інтегровану соціально-економічну і культурну систему.

Населені пункти України

Місто – великий населений пункт (населення – від 10 тис. осіб), що має власне комунальне господарство, житловий фонд і мережу соціально-культурних закладів; адміністративний, промисловий, торгівельний і культурний центр.

Селище – населений пункт, зазвичай розташований при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах,

підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції тощо, що має власну комунальну і соціальну інфраструктуру.

Село – населений пункт із сталим складом жителів, зайнятих здебільшого сільським господарством, рідше – народними промислами або санаторно-курортною справою, в яких місцеве самоврядування здійснюється сільською радою і сільським головою.

Території населених пунктів України

В містах республіканського та обласного підпорядкування можуть існувати райони, які створюються з метою оптимального вирішення загальноміської територіальною громадою питань місцевого значення та більш ефективного управління містом.

Території міст, селищ і сіл також можуть поділятися на окремі мікрорайони та інші мікроструктури, які не є адміністративно-територіальними одиницями України: вулиці, квартали, житлові масиви, ОСББ тощо.

14.3. Автономна Республіка Крим – територіальна автономія у складі України

Поняття і види територіальних автономій

Територіальне автономія – це форма децентралізації державної влади в унітарній чи регіональній державі на рівні її адміністративно-територіальної одиниці, яка характеризується історичними, географічними, економічними, національно-побутовими та іншими особливостями.

Територіальні автономії можуть існувати у формі республік, областей, округів, районів тощо.

Правосуб'єктність Автономної Республіки Крим

Регламентується статтями 134 – 135, 137 – 138 Конституції України.

Питання АРК під час окупації регламентовано Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII від 15 квітня 2014 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>).

Органи влади Автономної Республіки Крим

Органи влади – ст. 136 і 139 Конституції України.

Статус Верховної Ради та Ради міністрів Автономної Республіки Крим – Конституція Автономної Республіки Крим, затверджена Верховною Радою України 28 грудня 1998 р. (глави 6 і 7) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-14>

Статус Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим – Закон України «Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим» № 1524-III від 2 березня 2000 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1524-14>).

14.4. Конституційний статус столиці України – міста-героя Києва.

Загальна характеристика столиці

Столиця – це визначене в конституції головне місто країни, яке є адміністративним і політичним центром держави, де зосереджені вищі та центральні органи державної влади і розміщені дипломатичні представництва інших держав.

Місто-герой Київ як столиця України

Столиця України – місто-герой Київ – це, відповідно до Конституції і законів України, головне місто нашої держави, її адміністративний і політичний центр, де розміщені вищі та центральні органи державної влади, дипломатичні представництва інших держав і яке є духовним, культурним, історичним, науково-освітнім центром України.

Правові засади визначені:

- 1) Конституція України.
- 2) Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ» № 401-XIV від 15 січня 1999 р. (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14>).
- 3) Рішення Конституційного Суду України № 21-рп/2003 від 25 грудня 2003 року у справі № 1-45/2003 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-03>).
- 4) Рішення Конституційного Суду України № 1-22/2005 від 13 жовтня 2005 року у справі № 9-рп/2005 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-05>).
- 5) Ін.

Функції столиці України

Функції столиці України – міста-героя Києва – це основні напрями і види діяльності територіальної громади міста Києва та представницьких органів місцевого самоврядування міста, які утворюють особливості правового статусу міста Києва як столиці держави, адміністративного і політичного центру країни та спрямовані на задоволення законних інтересів як територіальної громади міста Києва, так і громадян, які постійно чи тимчасово перебувають у місті Києві.

Столичні функції міста Київ (ст. 4 Закону):

- 1) створення належних умов для діяльності у місті Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів державної влади, офіційних представництв іноземних держав і міжнародних організацій, установ і закладів науки, освіти, охорони здоров'я, культури і спорту, місцем розташування яких відповідно до законодавства визначено місто Київ;
- 2) вирішення питань щодо розміщення центральних органів, які утворюються Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України, а також дипломатичних представництв, консульств іноземних держав та представництв міжнародних організацій в Україні;
- 3) надання на договірних засадах комунальних, інженерних, соціально-культурних, транспортних, інформаційних та інших послуг державним органам,

дипломатичним представництвам іноземних держав, представництвам міжнародних організацій, розміщеним у місті Києві;

4) взаємодія з Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України при розробленні та здійсненні ними заходів, програм та проектів, що зачіпають інтереси столиці;

5) здійснення заходів щодо збереження та відновлення пам'яток історії, культури, релігії, архітектури та містобудування, заповідних та природних зон і ландшафтів, що мають національне значення;

6) виконання інших функцій міста Києва, передбачених у законодавстві України, специфічних для функціонування Києва як столиці держави, в межах законодавства України.

ЛЕКЦІЯ 15.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

ПЛАН

1. Поняття та принципи місцевого самоврядування в Україні.
2. Система та функції місцевого самоврядування в Україні.
3. Організаційно-правові форми місцевого самоврядування в Україні.
4. Гарантії місцевого самоврядування в Україні.

15.1. Поняття та принципи місцевого самоврядування в Україні

Поняття місцевого самоврядування в Україні. Територіальна громада

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>)

Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр (ст. 1 Закону).

Принципи місцевого самоврядування в Україні

Згідно ст. 4 Закону, місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах:

- Народовладдя (ч. II ст. 5 Конституції);
- Законності – органи місцевого самоврядування та їх посадові особи діють лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України і при цьому керуються у своїй

діяльності Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, а в Автономній Республіці Крим – також нормативно-правовими актами Верховної Ради і Ради міністрів Автономної Республіки Крим, прийнятими у межах їхньої компетенції;

- Гласності – висвітлення діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування засобами масової інформації;
- Колегіальності – прийняте рішення є результатом спільної діяльності депутатів з вирішення питань місцевого значення;
- Поєднання місцевих і державних інтересів – співробітництво місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- Виборності – територіальна громада формує органи місцевого самоврядування шляхом виборів;
- Правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених законодавством України;
- Підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб;
- Державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування;
- Судового захисту прав місцевого самоврядування.

15.2. Система та функції місцевого самоврядування в Україні

Система організації місцевого самоврядування в Україні

Систему місцевого самоврядування України становить спільнота (сукупність) передбачених Конституцією та законами України суб'єктів політичної влади на місцях, які наділені конституційною правосуб'єктністю щодо вирішення найбільш важливих питань місцевого життя в інтересах територіальної громади.

Згідно ч. 1 ст. 5 Закону, система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду (ст. 6 Закону);
- сільську, селищну, міську раду (ч. 1 ст. 10 Закону);
- сільського, селищного, міського голову (ст. 12 Закону);
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради (ст. 11 Закону);
- старосту (ст. 14¹ Закону);
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст (ч. 2 ст. 10 Закону);
- органи самоорганізації населення (ст. 14 Закону).

Функції місцевого самоврядування в Україні

Функції місцевого самоврядування в Україні – це визначені Конституцією і законами України основні напрями і види діяльності територіальних громад у сфері місцевого самоврядування, які здійснюються ними безпосередньо або через органи місцевого самоврядування.

Класифікація функцій:

За територією:

1. Функції сільської громади.
2. Функції селищної громади.
3. Функції міської громади.

За часом дії:

1. Постійні функції.
2. Тимчасові функції.

За формами діяльності:

1. Правотворча функція – полягає в можливості приймати територіальним громадам безпосередньо та уповноваженими ними суб'єктами нормативно-правові акти щодо виконання власних, визначених Конституцією та законами України, а також делегованих повноважень.
2. Правоохоронна функція – полягає в тому, що органи місцевого самоврядування забезпечують законність, правопорядок, охорону прав, свобод та законних інтересів суб'єктів територіальної громади.

3. Установча функція – представницькі органи місцевого самоврядування самостійно вирішують, в межах, встановлених Конституцією та законами України, питання щодо структури, чисельності, повноважень окремих органів місцевого самоврядування.
4. Контрольна функція – здійснення перевірки діяльності посадових осіб, органів місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад, щоквартальний контроль за перебігом і результатами виконання бюджету, а також програм соціально-економічного та культурного розвитку.

За суб'єктами, тобто сферами діяльності:

1. Політична функція (проведення місцевих виборів).
2. Економічна функція (органи місцевого самоврядування володіють правом управління майном, що є в комунальній власності).
3. Соціальна функція (органи місцевого самоврядування вирішують питання щодо надання допомоги інвалідам, ветеранам війни та праці тощо).
4. Культурна функція (догляд і управління закладами культури та освіти).
5. Екологічна функція.
6. Інформаційна функція.

За суб'єктами місцевого самоврядування:

1. Функції територіальних громад.
2. Функції місцевих рад.
3. Функції голів і старост.
4. Функції органів самоорганізації населення.

15.3. Організаційно-правові форми місцевого самоврядування в Україні

Форми безпосереднього виявлення волі територіальних громад

Формами безпосереднього волевиявлення територіальних громад є:

1. Місцеві вибори (кн. 4 Виборчого кодексу України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>)
2. Місцевий референдум (ст. 7 Закону).
3. Загальні збори громадян (ст. 8 Закону).
4. Місцеві ініціативи (ст. 9 Закону).
5. Громадські слухання (ст. 12 Закону).

Представницькі органи територіальних громад

Представницький орган місцевого самоврядування – це виборний орган (рада, голова або староста), який, відповідно до Конституції та законів України наділений повноваженнями представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення належної юридичної сили.

Систему представницьких органів територіальної громади утворюють:

1. Місцеві (сільські, селищні або міські) ради (ч. 1 ст. 10, ст.ст. 25 і 26 Закону).
2. Місцеві (сільські, селищні або міські) голови (ст.ст. 12 і 42 Закону).

15.4. Гарантії місцевого самоврядування в Україні.

Загальні гарантії місцевого самоврядування

Гарантії місцевого самоврядування в Україні – це система загальносоціальних і передбачених Конституцією та законами України спеціальних юридичних умов, засобів і механізмів забезпечення ефективної дієвості місцевого самоврядування.

Загальні гарантії місцевого самоврядування – це політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) та інші гарантії, які визначаються рівнем розвитку суспільства і держави, і створюють реальні можливості для виконання завдань і функцій місцевого самоврядування.

Загальні гарантії:

1. Політичні – закріплені в Конституції України положення щодо умов організації і діяльності місцевого самоврядування.
2. Економічні – трансформуються через економічну систему суспільства і держави, в основу якої покладено принцип свободи економічної діяльності, рівноправності форм власності, рівного правового захисту державної і комунальної власності.
3. Соціальні – трансформація елементів місцевого самоврядування України в інститути громадянського суспільства.
4. Духовні – своєрідність історичних, національних, культурних, місцевих традицій кожної територіальної громади.

Нормативні гарантії місцевого самоврядування

Нормативні гарантії місцевого самоврядування – правові засоби виконання завдань та функцій місцевого самоврядування, які закріплені в нормативно-правових актах.

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування
(https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036).
3. Закон України «Про місцеве самоврядування».
4. Закон України «Про столицю України – місто-герой Київ»
(<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14>).
5. Виборчий кодекс України.

ЛЕКЦІЯ 16.

ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ПЛАН

1. Поняття та предмет конституційного процесуального права України.
2. Система конституційного процесуального права України.
3. Джерела конституційного процесуального права України.

16.1. Поняття та предмет конституційного процесуального права України

Поняття конституційного процесуального права України

Конституційне процесуальне право України – це підгалузь (інститут) конституційного права, представлена конституційно-процесуальними й іншими нормами і інститутами права, які встановлюють і регламентують конституційні процеси і процедури, реалізація яких забезпечує здійснення належного конституційно-правового регулювання.

Конституційний процес України – це важлива складова системи національного конституційного права, що об'єднує процесуальні норми конституційного права, на основі яких між суб'єктами конституційного процесу виникають, змінюються та припиняються правовідносини, які передбачають виникнення конституційних спорів і їх обов'язкове судове вирішення.

Предмет конституційного процесуального права України

Предметом правового регулювання конституційного процесуального права в Україні є конституційні процеси та процедури щодо реалізації у судовому чи позасудовому порядку матеріальних конституційно-правових приписів.

16.2. Система конституційного процесуального права України

Поняття та структура системи конституційного процесуального права України

Система конституційного процесуального права України – це складно систематизована сукупність конституційно-процесуальних інститутів і норм, які, у взаємодії з іншими нормами права, здійснюють цілеспрямоване правове регулювання суспільних відносин, котрі виступають предметом відповідної підгалузі конституційного права України, тим самим забезпечуючи належне функціонування механізму конституційно-правового регулювання в Україні загалом.

Система конституційного процесуального права України складається з двох частин: загальної та спеціальної (особливої).

Загальна частина конституційного процесуального права України об'єднує у своєму складі ті норми і інститути, які визначають загальні принципи, закономірності та дефініції, властиві цій підгалузі конституційного права загалом.

Особлива частина конституційного процесуального права України складається із відносно відокремлених інститутів і норм, які регулюють окремі сегменти предмета конституційного процесуального права (виборчий процес, парламентський процес тощо).

Отже, основними структурними елементами системи конституційного процесуального права України є інститути і норми конституційного процесуального права.

Інститути конституційного процесуального права України

Інститути конституційного процесуального права України – це основа системи національного конституційно-процесуального права, представлена функціонально взаємозалежними і взаємопов'язаними процесуальними нормами конституційного права, які регулюють історично сформовані самостійні групи

суспільних відносин, які є предметом конституційно-процесуального права України.

Інститути конституційного процесуального права України:

- 1) Інститут виборчого процесу.
- 2) Інститут референдного процесу.
- 3) Інститут парламентського процесу.
- 4) Інститут конституційної юстиції.
- 5) Інститут імпічменту.
- 6) Інститут муніципального процесу.

Норми конституційного процесуального права України

Конституційно-процесуальна норма – це формально визначене, встановлене чи санкціоноване легітимними суб'єктами конституційного правотворення правило поведінки або діяльності учасників конституційного процесу, що регулює суспільні відносини, які є предметом конституційного процесуального права України.

Класифікація конституційно-процесуальних норм:

За видами правової діяльності:

1. Правоустановчі.
2. Правотворчі.
3. Правозастосовні.
4. Контролюючі.

За об'єктами правового регулювання:

1. Норми, які регулюють процесуальні відносини в політичній, економічній та інших суспільних системах.
2. Норми, які регулюють процесуальну діяльність одного органу державної влади чи органу місцевого самоврядування.
3. Норми, які урегульовують діяльність державних органів, чи органів місцевого самоврядування, що перебувають між собою у відносинах субординації.

4. Норми, які регулюють діяльність державних органів чи органів місцевого самоврядування, які не перебувають між собою у відносинах субординації.
5. Норми, які регулюють процесуальні відносини органу державної влади чи органу місцевого самоврядування з фізичними і юридичними особами.
6. Інші норми.

За юридичною силою та рівнем об'єктивізації:

1. Норми конституційного процесуального права, які унормовані в Конституції України.
2. Норми конституційного процесуального права, які унормовані в законах України.
3. Норми конституційного процесуального права, які унормовані в підзаконних нормативно-правових актах.
4. Норми конституційного процесуального права, які унормовані в інших джерелах права.

За функціями:

1. Регулятивні.
2. Уповноважувальні.
3. Зобов'язальні.
4. Заборонні.

16.3. Джерела конституційного процесуального права України.

Загальна характеристика джерел конституційного процесуального права України

Джерела конституційного процесуального права України – це правова форма закріплення та дієвого існування конституційно-правових норм, які мають юридичну силу і є обов'язковими для виконання.

Види джерел конституційного процесуального права України

1. Міжнародно-правові договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що містять процесуальні норми, покликані забезпечити процеси і процедури, спрямовані на реалізацію та гарантування конституційних прав і свобод людини.

- Загальна декларація прав людини 1948 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., а також протоколи до неї (зокрема протокол № 4 регулює свободу пересування та заборону вислання громадянина, а № 7 передбачає процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців).
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004,
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
- Конвенція про права дитини 1989 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
- Декларація про права інвалідів 1975 р.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117
- Декларація про права розумово відсталих осіб 1971 р.
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1969 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_119
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок 1979 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
- Конвенція про попередження злочинів геноциду і покарання за нього 1948 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085
- Інші.

2. Закони, що містять процедурні питання.

- Виборчий кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
- Закон України «Про Конституційний суд України». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
- Інші.

3. Регламенти, які визначають порядок організації та діяльності та діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

- Регламент Верховної Ради України, прийнятий законом від 10 лютого 2010 року, встановлює порядок підготовки і проведення сесій Верховної Ради, її засідань, формування державних органів, визначає законодавчу процедуру, процедуру розгляду інших питань, віднесених до її повноважень, та порядок здійснення контрольних функцій Верховної Ради. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
- Регламент Кабінету Міністрів України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року № 950, яка встановлює порядок організації діяльності Кабінету Міністрів України, пов'язаної з виконанням його повноважень. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF>
- Регламент Конституційного Суду України, затверджений Постановою Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року, встановлює порядок обрання Голови Конституційного Суду України та його заступників; утворення Колегій суддів, постійних і тимчасових комісій Конституційного Суду України; призначення секретарів Колегії суддів та інші питання внутрішньої діяльності Конституційного Суду України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18>
- Регламент Центральної виборчої комісії, затверджений постановою Центральної виборчої комісії від 26 квітня 2005 року № 72 «Про затвердження Регламенту Центральної виборчої комісії» визначає порядок організації роботи Центральної виборчої комісії. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0072359-05>

4. Новітні джерела конституційного права, які не мають законодавчого характеру.

- Коаліційні угоди, спрямовані на унормування саме конституційно-процесуальних відносин.
- Універсали.
- Судові прецеденти.
- Правові звичаї і традиції.
- Публічно-правові договори.
- Інші.